

NatuurWijs in de toekomst

Verkenning van de haalbaarheid van uitvoering door
vrijwilligers en van opschaling naar Nationale Parken

T.A. de Boer
F. Langers

November 2011

Rapport 283

NatuurWijs in de toekomst

Verkenning van de haalbaarheid van uitvoering door
vrijwilligers en van opschaling naar Nationale Parken

T.A. de Boer

F. Langers

November 2011

Rapport 283

Colofon

NatuurWijs in de toekomst

Verkenning van de haalbaarheid van uitvoering door vrijwilligers en van opschaling naar Nationale Parken

TREFWOORDEN

basisonderwijs, boswachter, educatie, kinderen, leerlingen, milieu, Nationale Parken, natuur, natuurgids, NatuurWijs, NME, scholen, vrijwilligers

KEYWORDS

Primary education, professional ranger, education, primary school child, environment, Dutch National Parks, nature, nature guide, nature education programme, volunteers

OPDRACHTGEVER

Stichting Lippe-Biesterfeld NatuurCollege

PROJECTUITVOERING

T.A. (Tineke) de Boer, F. (Fransje) Langers (Alterra, onderdeel van Wageningen UR)

PROJECTCOÖRDINATIE

B. (Bram) ten Cate (Alterra, onderdeel van Wageningen UR)

FINANCIËLE ONDERSTEUNING

Wageningen UR, Wetenschapswinkel

BEGELEIDINGSKOMMISSIE

Annelies Hupkes (NatuurWijs), Erna van de Wiel (Staatsbosbeheer), Dieuwke Hovinga (OVC Educatieve dienstverlening), Gerard Straver (Wageningen UR, Wetenschapswinkel)

FOTOVERANTWOORDING

De foto's, kaartjes en figuren zijn vervaardigd door de auteurs, tenzij anders aangegeven.

LAY-OUT EN OMSLAGONTWERP

Hildebrand DTP, Wageningen

DRUK

Grafisch Service Centrum, Wageningen

BRONVERMELDING

Verspreiding van het rapport en overname van gedeelten eruit wordt aangemoedigd, mits voorzien van deugdelijke bronvermelding.

ISBN

987-90-8585-739-6

WAGENINGEN UR, WETENSCHAPSWINKEL

Rapportnummer 283, november 2011

NatuurWijs in de toekomst; Verkenning van de haalbaarheid van uitvoering door vrijwilligers en van opschaling naar Nationale Parken

Rapport 283

T.A. de Boer en F. Langers, Wageningen, november 2011

Stichting Lippe-Biesterfeld NatuurCollege

Postbus 55
3700 AB Zeist
info@natuurcollege.nl

Het NatuurCollege ziet het als zijn missie om juist de binnenkant van duurzaamheid te agenderen en bespreekbaar te maken als wezenlijke voorwaarde voor het bereiken van een duurzame samenleving. Als mens zijn we deel van de natuur, maar velen zijn de verbinding met de natuur kwijt. Het NatuurCollege wil de verbondenheid van al het leven weer in herinnering brengen door middel van leeractiviteiten, projecten, publicaties, journalistieke producties en het vormen van een actief internationaal platform. Als we bewust leven vanuit verbondenheid, maken we het leven om ons heen niet meer kapot. Waar je je mee verbonden voelt, vernietig je niet.

Alterra, onderdeel van Wageningen UR

Postbus 47
6700 AA Wageningen
(0317) 48 07 00
info.alterra@wur.nl

Alterra, onderdeel van Wageningen UR is het kennisinstituut voor de groene leefomgeving. Alterra levert expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan. Vele onderzoekers richten zich op vraagstukken met betrekking tot de groene leefomgeving, verdeeld over vijf centra: bodem, ecosystemen, geo-informatie, landschap en water & klimaat. Het onderzoek is zowel toegepast als strategisch en wordt gebruikt voor het beleid, beheer en ontwerp van de groene ruimte.

Woord vooraf

In 2010 was er bij NatuurWijs behoefte aan onderzoek naar de mogelijke voortgang van NatuurWijs na de programmaperiode die af zou lopen op 31 december 2011. De vraag werd ook ingegeven door het aflopen van de subsidie Regeling Draagvlak Natuur op die datum. In dat kader zijn wij naar de wetenschapswinkel van Wageningen UR gestapt.

Onze onderzoeksvraag ging begin 2010 over het implementeren van het programma NatuurWijs in het groene voorgezet onderwijs. Het oppakken van deze vraag door de Wetenschapswinkel bleek helaas niet mogelijk te zijn. De vorm die ons toen voor ogen stond om groene studenten op te leiden tot NatuurWijzers is dan ook niet uitgewerkt.

Eind 2010 kwam er een vraag van het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug om een training NatuurWijs te geven aan NME-vrijwilligers werkzaam in het park. Men wilde een overkoepelend educatieprogramma laten uitvoeren door alle vrijwilligersorganisaties verbonden aan het park. Hier waren twee nieuwe ingrediënten waar NatuurWijs nog geen ervaring mee had, namelijk werken met een Nationaal Park en werken met vrijwilligers. Dit hebben we toen geformuleerd in een onderzoeksvraag die de Wetenschapswinkel van Wageningen UR vol enthousiasme heeft opgepakt. Dit rapport doet hiervan verslag.

De groep vrijwilligers die op dit moment getraind wordt in het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug is unaniem enthousiast over NatuurWijs. Er wordt ook al gekeken hoe de voortgang van NatuurWijs in het Park duurzaam kan worden. Mede door deze ervaringen heeft de Stuurgroep NatuurWijs geconstateerd dat NatuurWijs als NME-programma bestaansrecht heeft, nu en in de toekomst.

Per 1 januari 2012 zal de Stichting NatuurWijs van start gaan. De organisaties van het eerste uur, Staatsbosbeheer en NatuurCollege, nemen zitting in het bestuur en blijven zo betrokken. Verwacht wordt dat NatuurWijs zich meer op locaties gaat richten dichtbij scholen zoals nu al het geval is in Noord-Brabant en het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug. NatuurWijzers, vrijwilligers en groen professionals zullen het programma samen uitvoeren met scholen die in en rond de locatie liggen.

NatuurWijs is een programma waar de natuur een stem heeft en waar het kind de mogelijkheid krijgt zich te verbinden met de natuur, fysiek, emotioneel, mentaal en spiritueel. Door in de natuur te zijn en er te werken, door waardering te gaan voelen voor de natuur, door kennis op te doen over de natuur en door te ervaren dat je zelf ook natuur bent.

Irene van Lippe Biesterfeld, Voorzitter NatuurCollege

Woord vooraf door de projectgroep

In het voorjaar van 2011 heeft de Wetenschapswinkel Alterra gevraagd om in opdracht van het Natuurcollege onderzoek te doen naar de wenselijkheid en haalbaarheid van opschaling van NatuurWijs naar Nationale Parken en de mogelijke rol van vrijwilligers als gidsen. Met het oog op het beschikbare budget en de beginselen van de Wetenschapswinkel om studenten praktijkervaring op te laten doen, is een deel van het onderzoek uitgevoerd door de MSc-studenten Bianca van den Broek, Chris Buitenwerf, Florentine van Noppen, Joyce Penninkhof en Sofie de Groot van Wageningen University. Voor hun Academic Consultancy Training (ACT) hebben ze onder onze begeleiding een verkenning uitgevoerd van de onderzoeksvragen en de resultaten verwerkt in een ACT-rapport. Op basis hiervan hebben we in het vervolg van het project een verdiepingsslag uitgevoerd op de onderzoeksvragen. Dit heeft geresulteerd in het voorliggende rapport.

Aan het einde van de looptijd van het onderzoek werden een aantal nieuwe ontwikkelingen bij NatuurWijs en het NatuurCollege bekend. Deze konden we niet meer verwerken in dit rapport. Zo wordt door ons de term NatuurWijsgids gebruikt. In de toekomst worden de gidsen echter NatuurWijzers genoemd. Ook blijkt dat een afgeronde tweejarige IVN-natuurgidsentraining geen eis is om NatuurWijzer te mogen worden. Het hebben van een groene achtergrond is wel een vereiste. In dit rapport wordt gesproken over de inzet van vrijwilligers in plaats van boswachters. Dit is niet (meer) aan de orde: het gaat om de inzet van vrijwilligers *naast* boswachters. Staatsbosbeheer garandeert de inzet van haar NatuurWijs boswachters voor minimaal de komende drie jaar. Inmiddels is het ook geen vraag meer of scholen moeten gaan betalen voor deelname aan NatuurWijs. Dit gaat in de toekomst zeker gebeuren.

Tot slot willen we de studenten bedanken voor hun enthousiaste inzet. Ook de begeleidingscommissie danken we voor haar constructieve bijdrage.

Tineke de Boer, Fransje Langers en Bram ten Cate
Projectteam

Inhoud

Woord vooraf	5
Woord vooraf door de projectgroep	6
Samenvatting	9
Summary	10
1 Inleiding	11
1.1 Achtergrond en aanleiding	11
1.2 Doel	11
1.3 Geplande werkwijze	12
1.4 Realisatie en werkproces	13
1.5 Leeswijzer	14
2 NatuurWijs	15
2.1 Inleiding	15
2.2 Organisatie, doel en opzet van NatuurWijs	15
2.3 Taken NatuurWijsgidsen	18
2.4 Begeleiding NatuurWijsgidsen	19
2.5 Realisatie van NatuurWijs in de praktijk	20
2.6 Borgingskader van NatuurWijs	21
3 Opschaling naar vrijwilligers	23
3.1 Inleiding en werkwijze	23
3.2 Literatuurstudie naar vrijwilligerswerk	23
3.2.1 Motivaties voor vrijwilligerswerk	23
3.2.2 Rol van vrijwilligers binnen organisaties	25
3.2.3 Vrijwilligers in de NME-sector	26
3.3 Inzet van vrijwilligers bij NatuurWijs	27
3.3.1 Visie op inzet van vrijwilligers	27
3.3.2 SWOT-analyse	30
3.4 Conclusies	32
4 Opschaling naar Nationale Parken	35
4.1 Inleiding en werkwijze	35
4.2 Natuur- en milieueducatie in Nationale Parken	35
4.2.1 Nationale Parken	36
4.2.2 Educatiebeleid in Nationale Parken	37
4.2.3 Educatie voor het basisonderwijs in Nationale Parken	38
4.2.4 NatuurWijs in Nationale Parken	39
4.2.5 Positie NatuurWijs ten opzichte van andere natuurbelevingsprogramma's	39
4.3 Visie van actoren op opschaling NatuurWijs	41
4.3.1 Visie van actoren op opschaling NatuurWijs	41
4.3.2 Organisatie en middelen	42
4.4 Conclusies	44
5 Beschouwing en reflectie	47
5.1 Haalbaarheid van uitrol naar Nationale Parken	47
5.2 Haalbaarheid van vervanging boswachters door vrijwilligers	49
Literatuur	53

Foto: Bianca van den Broek

Samenvatting

Dit rapport doet verslag van een onderzoek naar de wenselijkheid en haalbaarheid van opschaling van NatuurWijs naar Nationale Parken en de mogelijke rol van vrijwilligers als gidsen. NatuurWijs is een natuureducatieprogramma voor de basisschool waarbij kinderen drie dagen met een boswachter de natuur in gaan. Aanleiding voor het onderzoek is de aflopende financiering van het NatuurWijsprogramma. Het NatuurCollege (opdrachtgever) en Staatsbosbeheer oriënteren zich op een haalbaar en betaalbaar vervolg. Voor het onderzoek zijn interviews gehouden met betrokken partijen en is deskresearch verricht.

Haalbaarheid van uitrol naar Nationale Parken

NatuurWijs onderscheidt zich van andere natuurbelevingsprogramma's door een combinatie van de hoofd-hart-handen-visie op leren, een meerdaagse opzet en de concept-contextbenadering. Een inventarisatie van het huidige educatie-aanbod van Nationale Parken leert dat NatuurWijs van meerwaarde kan zijn: momenteel bieden de Parken nauwelijks programma's aan met een opzet die vergelijkbaar is met het gedachtegoed van NatuurWijs. Dit pleit voor uitbreiding naar de Parken. Op korte termijn is een streven naar opschaling echter niet reëel. Parken staan daar nu niet voor open, omdat zij recentelijk ervoor hebben gekozen om een ander natuureducatieprogramma, Woordvoerders van de Natuur, in te voeren. Op de langere termijn worden wel kansen gezien, vanwege het hiervoor genoemde onderscheidende vermogen van NatuurWijs.

Nationale Parken liggen over het algemeen in rurale delen van Nederland. Met het oog op de doelstelling van NatuurWijs om bij te dragen aan een duurzame samenleving zou het NatuurCollege idealiter ook aandacht moeten hebben voor uitbreiding naar locaties in een meer stedelijke context. Hier wonen immers de kinderen die relatief het meest vervreemd zijn van de natuur(lijke omgeving).

Haalbaarheid van vervanging boswachters door vrijwilligers

Op grond van literatuurstudie en gesprekken met betrokkenen kan worden geconcludeerd dat overschakeling naar vrijwilligers in *algemene zin* vraagt om een andere werkwijze binnen de organisatie: waardering en beloning moeten aansluiten op de motivatie van de individuele vrijwilliger. Het realiseren van een 'person-situation fit' is een voorwaarde voor commitment van de vrijwilliger en continuïteit voor de organisatie.

Voorts voorzien wij dat de overstap naar vrijwilligers effect kan hebben op de kwaliteit van het programma. Het is belangrijk dat het NatuurCollege daarop anticipeert. De beroepscontext van de boswachterij verdwijnt. Vrijwilligers moeten een eigen context zoeken. In trainingen moet aandacht worden gegeven aan het gezamenlijk zoeken van een context waar de vrijwilliger zich prettig bij voelt en die hem een stevig houvast biedt als rode draad voor de verdere invulling van het NatuurWijsprogramma. De concept-contextbenadering vraagt van de NatuurWijsgids veel eigen inbreng en flexibiliteit. Met name wanneer de ervaring in het begeleiden van schoolklassen beperkt is, bestaat het gevaar dat de vrijwilliger hier niet goed mee om weet te gaan. Het NatuurCollege kan hier op inspelen door het formuleren van een meer vastomlijnd programma. Succesvol gebleken activiteiten moeten als vaste onderdelen benoemd worden. Tot slot, om de hoofd-hart-handen-visie uit te kunnen voeren is het noodzakelijk dat boswachters betrokken blijven bij het programma, bijvoorbeeld als coach van de vrijwilliger. Cruciaal lijkt daarbij dat de boswachter en vrijwilliger actief zijn in hetzelfde gebied. Middelen moeten beschikbaar blijven om – naast vrijwilligers – ook nieuwe boswachters te trainen.

Summary

The future of the NatuurWijs nature education programme

Feasibility of programme implementation by volunteers and of increasing the scale to that of National Parks

General

This report is based on a study to investigate whether it is useful and feasible to expand the NatuurWijs nature education programme to the scale of Dutch National Parks and to explore the potential role of volunteers as guides. NatuurWijs is a nature education programme intended for primary school pupils, who spend three days in wildlife areas under the guidance of a professional ranger. The study was initiated because subsidies for the programme are being terminated. The NatuurCollege foundation (the initiator of the programme) and the national forestry service Staatsbosbeheer are exploring options for feasible and affordable ways to continue the programme. The study involved interviews with stakeholders as well as a desk study.

Feasibility of scaling up to National Park level

NatuurWijs differs from other hands-on nature education programmes by a combination of the head-heart-hands approach to education, the three-day format and a 'concept-context' approach. An assessment of the educational programmes currently offered in Dutch National Parks showed that introducing NatuurWijs could provide added value, as hardly any of the currently available programmes have a design that is comparable to that of NatuurWijs. This would be an argument to expand the NatuurWijs programme to National Park scale. Such an expansion is, however, unrealistic in the short term. The National Parks managers are not interested, as they recently decided to adopt a different nature education programme, called *Woordvoerders van de Natuur* ('spokespersons for nature'). There may well be opportunities in the longer term, however, in view of the unique features of the NatuurWijs programme.

The Dutch National Parks are generally situated in rural areas. Since one of the objectives of the NatuurWijs programme is to contribute to a sustainable society, the NatuurCollege foundation should ideally also think about expanding the programme to more urban locations, as this is where children tend to be most alienated from nature and natural environments.

Feasibility of replacing professional rangers by volunteers

Our literature review and interviews with parties involved suggest that the use of volunteers as guides will, generally speaking, require the organisation to adopt a different approach, as the appreciation and remuneration would have to fit in with each individual volunteer's personal motivation. Hence, a 'person-situation fit' would be a precondition to achieve the necessary commitment among the volunteers and secure the continuity of the organisation.

We also predict that engaging volunteers in the programme may entail quality issues, and it would be important for the NatuurCollege foundation to be prepared for such issues. As the professional context of the rangers is abandoned, the volunteers will have to define their own context. Training courses for the volunteers should help them find a context that they feel comfortable with and that offers them a guideline for the further detailed implementation of the NatuurWijs programme. The concept-context approach implies that the guides have to contribute to the programme content and have to be very flexible. Volunteers with little experience of supervising groups of schoolchildren may find this difficult. The NatuurCollege foundation could help overcome these problems by formulating a more clearly defined programme. Activities that have proved to be successful should become regular programme features. Finally, the head-heart-hand approach requires the continued involvement of professional rangers, for instance to coach the volunteers. A crucial condition for this would appear to be that ranger and volunteer operate in the same area. Resources would have to be allocated to train not only the volunteers but also new rangers.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond en aanleiding

NatuurWijs is een natuureducatieprogramma voor de basisschool, waarbij kinderen van groep 4 tot en met 8 drie dagen in een schooljaar met een boswachter de natuur in gaan. Het doel is om kinderen zelf kennis te laten maken met de natuur en hen de verbondenheid met de natuur te laten ervaren. Op lange termijn wil NatuurWijs zo een basis leggen voor een duurzame samenleving. NatuurWijs is in 2006 gestart op initiatief van de stichting NatuurCollege in samenwerking met Staatsbosbeheer en met de Universiteit Utrecht. De Universiteit Utrecht heeft de (voorbeeld) lesprogramma's ontwikkeld, maar speelt op dit moment geen actieve rol meer in het programma. Inmiddels zijn er circa 20 locaties in Nederland waar NatuurWijs wordt aangeboden.

Eind 2011 loopt de financiering van het programma NatuurWijs af. Het NatuurCollege en Staatsbosbeheer oriënteren zich op een haalbaar en betaalbaar vervolg. Een mogelijke ontwikkelingsrichting is uitrol van het programma naar de 20 Nationale Parken (NP'en). Het NatuurCollege en Staatsbosbeheer hopen door deze eventuele opschaling het programma NatuurWijs meer als één geheel te kunnen profileren, vooral met het oog op het aantrekken van fondsen en sponsors en de mogelijkheid tot het bereiken van meer basisscholen. Naast de uitbreiding naar Nationale Parken is de inzet van vrijwilligers belangrijk. Met het oog op de huidige bezuinigingen op natuur-educatie en natuurbeheer is één van de overwegingen het inzetten van vrijwilligers in plaats van betaalde krachten (boswachters) als gidsen. In 2011 start een pilot van NatuurWijs in Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug.

Via de Wetenschapswinkel heeft het NatuurCollege aan Alterra gevraagd te verkennen in hoeverre opschaling van NatuurWijs naar Nationale Parken en het inzetten van vrijwilligers een haalbaar perspectief is.

1.2 Doel

De doelstelling van het onderzoek is om inzicht te verkrijgen in de wenselijkheid en haalbaarheid van opschaling van NatuurWijs naar een aantal Nationale Parken, en de mogelijke rol hierbij van vrijwilligers als gidsen.

Er worden verschillende onderzoeksvragen onderscheiden:

1. In hoeverre is het wenselijk om vrijwilligers in te zetten bij de uitvoering van NatuurWijs?
2. In hoeverre achten betrokken partijen het haalbaar NatuurWijs uit te breiden naar Nationale Parken?

Gedurende het onderzoek (zie paragraaf 1.4.) zijn daar de volgende onderzoeksvragen aan toegevoegd:

3. Hoe positioneert NatuurWijs zich ten opzichte van andere grote natuurbelevingsprogramma's (Bewaarde Land, Natuursprong, Van Luchtkasteel tot Dassenburcht, Woordvoerders van de Natuur) voor scholen?
4. Welke natuurbelevingsprogramma's voor scholen bieden Nationale Parken nu/eind 2011 aan; in hoeverre voldoen zij hiermee aan het basispakket van Nationale Parken?
5. Zou toevoeging van NatuurWijs aan het bestaande aanbod van natuurbelevingsprogramma's in Nationale Parken meerwaarde kunnen hebben in relatie tot het basispakket en/of in relatie tot de vraag van scholen?
6. Wat verwacht NatuurWijs aan inspanningen van Nationale Parken en in hoeverre willen/kunnen de parken daaraan voldoen, nu of op de langere termijn?

7. Zou aanvulling van het aanbod aan natuurbelevingsprogramma's in Nationale Parken met NatuurWijs meerwaarde kunnen hebben, wellicht op de iets langere termijn?

Juridische en financiële haalbaarheid zijn geen onderdeel van deze studie.

1.3 Geplande werkwijze

De bovenstaande onderzoeksvragen worden beantwoord in de verschillende fasen waarin het onderzoek is opgedeeld.

Fase 1: Verkenning ervaringen NatuurWijs tot nu toe

Aan de hand van schriftelijk materiaal en gesprekken met betrokkenen (NatuurCollege en Staatsbosbeheer, maar ook lokale uitvoerders) worden de ervaringen met de logistieke organisatie én werving van zowel scholen als boswachters/NatuurWijsguiden verkend. Deze fase zal resulteren in een schets van de wijze waarop NatuurWijs tot op heden is georganiseerd (met waar mogelijk een beeld van de aanpassingen die na 2011 noodzakelijk zijn), inclusief de kritische succesfactoren (ervaren valkuilen, knelpunten). Daarmee dient deze fase als bouwsteen voor het verdere onderzoek

Fase 2: Haalbaarheidsanalyse

De haalbaarheidsanalyse bestaat uit drie sub-studies die grotendeels gelijktijdig kunnen worden uitgevoerd. In de interne en externe analyse worden vier Nationale Parken betrokken: Utrechtse Heuvelrug vanwege pilotproject NatuurWijs, Veluwezoom vanwege stedelijkheid omgeving, Zuid-Kennemerland vanwege ligging bij Haarlem in Randstad en Weerribben en Wieden vanwege waterrijkdom (typerend voor NP'en). De selectie van deze NP'en heeft in samenspraak met de opdrachtgever plaatsgevonden.

A. Beschrijvend onderzoek vanuit pilot NP Utrechtse Heuvelrug

Doel is om na te gaan hoe de opzet van NatuurWijs binnen de pilot aansluit bij de eerdere opgedane ervaringen van NatuurWijs elders in het land. Getoetst wordt in hoeverre de in fase 1 geformuleerde succesfactoren ook van belang lijken te zijn voor de pilot en welke andere organisatorische aspecten aan de orde zijn: In hoeverre moet de NP-organisatie worden aangepast aan NatuurWijs? Wat voor consequenties heeft de opzet met vrijwilligers in plaats van professionals als NatuurWijsgids, onder meer voor de concept-contextbenadering van NatuurWijs: wat is nodig om de kwaliteit van het programma te borgen? Hoe groot moet de pool van vrijwilligers zijn bij een gegeven vraag van scholen? Hiermee moet inzicht ontstaan in de voorwaarden die geschapen moeten worden om NatuurWijs binnen een Nationaal Park op te zetten.

B. Interne analyse haalbaarheid

Aan de hand van interviews met het Samenwerkingsverband Nationale Parken (SNP), betrokken Nationale Parken (NP'en), het NatuurCollege (NC) en Staatsbosbeheer (SBB) wordt nagegaan in hoeverre de partijen achter de ontwikkeling van opschaling van NatuurWijs naar de Nationale Parken staan. Het accent in de gesprekken ligt op de eventuele meerwaarde die betrokkenen zien en de inbreng die ieder zou willen leveren (financieel en ook qua mankracht): welke rol (taken en verantwoordelijkheden) zien betrokkenen voor zichzelf en voor andere actoren weggelegd?

C. Externe analyse haalbaarheid

De externe analyse moet inzicht geven in de interesse bij scholen én bij vrijwilligersorganisaties die natuurguiden kunnen leveren voor de begeleiding van schoolklassen. Het voorstel is om de interesse bij *scholen* in de directe omgeving van de betrokken Nationale Parken te peilen door een combinatie van methoden: zowel persoonlijke gesprekken als een schriftelijke inventarisatie. Van belang daarbij is dat een reëel beeld wordt geschetst van de opzet en eventuele meerwaarde van NatuurWijs (kosten en baten), en ook van de inspanningen die van de school worden gevraagd. Naast een indruk van de omvang van de vraag moet de peiling ook zicht geven op overwegingen van scholen die niet willen deelnemen. Wat betreft *vrijwilligers* zal de

aandacht vooral uitgaan naar samenwerking met IVN Natuur- en milieueducatie (IVN). Aan de hand van gesprekken met IVN-consulentschappen en mogelijk ook enkele vrijwilligers zelf zal gepolst worden in hoeverre betrokkenheid past binnen de visie van IVN, en wat er voor nodig is om vrijwilligers als boswachter in te kunnen zetten. Zowel in de contacten met scholen als met vrijwilligersorganisaties wordt gewaakt voor een zorgvuldige benadering in relatie tot verwachtingen omtrent de opschaling van NatuurWijs naar Nationale Parken.

Fase 3: Conclusie en rapportage

De bevindingen van fase 2 worden in zijn totaliteit geanalyseerd, waarbij de vertaling naar generieke conclusies voorop staat. Bij gebleken verschil in uitgangssituaties van de Nationale Parken kan het zinvol zijn om scenario's (de minimale of groeivariant) te definiëren.

Fase 4: Discussiemiddag

Als afsluiting van het project zal een discussiemiddag worden georganiseerd, waarvoor naast direct betrokkenen bij NatuurWijs, ook andere spelers in NME-werkveld worden uitgenodigd. Doel van de discussiemiddag is om – met de bevindingen van de studie als uitgangspunt – met alle betrokkenen een stap te zetten richting de toekomst.

Het onderzoek is begeleid door een Begeleidingscommissie bestaande uit de opdrachtgever en deskundigen op het gebied van natuur- en milieueducatie.

1.4 Realisatie en werkproces

De werkwijze zoals geschetst in paragraaf 1.3 is gedurende het onderzoek enigszins aangepast. In deze paragraaf worden het werkproces en de veranderingen daarbinnen beschreven.

Met het oog op het beschikbare budget en de beginselen van de Wetenschapswinkel om studenten praktijkervaring op te laten doen, is een ACT-groep van Wageningen UR (ACT staat voor Academic Consultancy Training) ingeschakeld bij het project. De ACT-groep bestond uit vijf masterstudenten die zes weken deels fulltime aan het project hebben gewerkt. De groep is inhoudelijk begeleid door het projectteam van Alterra.

De ACT-groep kreeg in eerste instantie de opdracht om fase 2b en 2c uit te voeren. Gezien de korte doorlooptijd bleken de werkzaamheden uit fase 2c niet haalbaar. In plaats daarvan heeft de groep, in overleg met de opdrachtgever, zich gericht op de rol van vrijwilligers binnen NatuurWijs, naast het uitvoeren van fase 2b. De onderzoeksvragen 1 en 2 zijn hiermee grotendeels door de ACT-groep beantwoord. Naast het verslag in deze rapportage is dit ook in een aparte rapportage beschreven (Van den Broek *et al.*, 2011).

Vervolgens zijn de resultaten van de ACT-groep voorgelegd aan de Begeleidingscommissie. Uit de verkenning van de groep bleek dat opschaling van NatuurWijs naar Nationale Parken op korte termijn niet haalbaar is, omdat 12 tot 16 Nationale Parken een ander natuureducatieprogramma voor basisscholen in gaan voeren. Over de rol van vrijwilligers kwam de ACT-groep tot de conclusie dat dit perspectieven biedt in relatie tot de noodzakelijke kostenbesparing van NatuurWijs, maar dat het inhoudelijke en organisatorische consequenties kan hebben, zoals kwaliteitsverlies, verlies aan flexibiliteit en aan continuïteit.

Voor de Begeleidingscommissie waren bovenstaande conclusies aanleiding om de oorspronkelijke werkwijze aan te passen. In overleg met Alterra is besloten om fase 2a deels en fase 2c helemaal te laten vervallen en in plaats daarvan te kiezen voor een verdieping en eventuele nuancering van de bevindingen van de ACT-groep. De belangrijkste reden hiervoor was dat de bevindingen van de ACT-groep gebaseerd zijn op een beperkte dataverzameling. De conclusie over de haalbaarheid van opschaling is voornamelijk gebaseerd op een korte telefonische vraag aan betrokken NME-coördinatoren, waarbij de stappen om te komen tot een weloverwogen besluit onbedoeld zijn genegeerd. Daarom is besloten om de resterende tijd te gebruiken voor verdere onderbouwing van de vraag naar opschaling van NatuurWijs naar Nationale Parken aan de hand van de onderzoeksvragen 3 t/m 7.

1.5 Leeswijzer

Na het inleidend hoofdstuk en Hoofdstuk 2 waarin beschreven wordt wat NatuurWijs inhoudt, bestaat dit rapport uit twee deelstudies. Hoofdstuk 3 gaat over de inzet van vrijwilligers. Hoofdstuk 4 gaat in op de positie van NatuurWijs ten opzichte van andere natuurbelevingsprogramma's en van de haalbaarheid van opschaling van NatuurWijs naar Nationale Parken.

De deelstudie beschreven in Hoofdstuk 3 is uitgevoerd door de ACT-groep en geredigeerd door Alterra. Dit deel bestaat uit vier onderdelen: paragraaf 3.1 is een inleiding, par. 3.2 beschrijft het literatuuronderzoek naar vrijwilligerswerk, par. 3.3 gaat in op de visie van actoren op vrijwilligerswerk van NatuurWijs en par. 3.4 bevat de conclusies van deze deelstudie.

De tweede deelstudie is ten dele gebaseerd op bevindingen van de ACT-groep en verder op de verdiepingsslag die Alterra naar aanleiding hiervan heeft gemaakt (Hoofdstuk 4). Dit deel bestaat eveneens uit vier onderdelen: paragraaf 4.1 is een inleiding, in par. 4.2 wordt het beleid en het aanbod van natuurbelevingsprogramma's in Nationale Parken beschreven. Paragraaf 4.3 is een weergave van de visies van actoren over de opschaling van NatuurWijs en in par. 4.4 staan de conclusies van deze deelstudie.

Het rapport sluit af met Hoofdstuk 5: Beschouwing en reflectie.

2 NatuurWijs

2.1 Inleiding

Vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw kan een verschuiving in de opzet van zaakvakken als geschiedenis, aardrijkskunde en natuuronderwijs in het basisonderwijs worden waargenomen. Binnen het natuuronderwijs kreeg natuur- en milieueducatie (NME) geleidelijk voet aan de grond. Belangrijk element van specifiek natuureducatie is het ontdekkend leren, naar de ideeën van het science-onderwijs dat vanuit de Verenigde Staten en Groot-Brittannië naar Nederland overwaaid. Uitgangspunt van dit concept is dat kinderen rechtstreeks met de natuur moeten worden geconfronteerd om deze daadwerkelijk te kunnen begrijpen en waarderen. Dat betekent een verschuiving van de opzet van onderwijsmethoden: niet meer uitsluitend aan de hand van leesteksten met vragen, maar zelf activiteiten ondernemen middels veldwerk om de natuur te ervaren en te beleven. De aanpak is in feite een herleving van de ideeën van Hermans en Thijssen die aan het einde van de 19e eeuw natuuronderwijs 'vom Kinde aus' propageerden, met veel waarneming in de leefomgeving (Van Elst et al., 2009; et al., 2011). Verschillende NME-programma's met basisschoolleerlingen als doelgroep zagen in de afgelopen twintig jaar het levenslicht. Deels zijn zij gebaseerd op dezelfde principes van ervaringsgericht leren, maar veelal hebben de programma's ook een specifieke eigen inbreng. Eén van deze programma's is NatuurWijs. In dit hoofdstuk bespreken we hoe NatuurWijs zich profileert ten opzichte van andere landelijk georiënteerde NME-programma's. Paragraaf 2.2 beschrijft doel en opzet, par. 2.3 de taken en par. 2.4 de begeleiding van de NatuurWijsgidsen. De realisatie van NatuurWijs in de praktijk is beschreven in par. 2.5. Het hoofdstuk sluit af met een samenvatting van de speerpunten van NatuurWijs.

2.2 Organisatie, doel en opzet van NatuurWijs

Beleid- en strategie-ontwikkeling

Het NatuurCollege is initiatiefnemer van NatuurWijs, vanuit de constatering van een toenemende vervreemding van kinderen van de natuurlijke omgeving. NatuurCollege, Staatsbosbeheer en de Universiteit Utrecht hebben samen het programma NatuurWijs opgezet. Aan de ontwikkeling hebben ook de Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) en de Utrechtse PABO Theo Thijssen bijgedragen, onder meer voor het didactische kader en de uitwerking van voorbeeldlesprogramma's.

Vanaf 2009 zijn het NatuurCollege en Staatsbosbeheer samen verder gegaan met het uitvoeren en uitbreiden van NatuurWijs. Tabel 2.1 geeft de visie van de betrokken partijen omtrent de huidige taakverdeling weer.

Tabel 2.1. Organisatie en middelen van de verschillende partijen. De zwarte plusjes (wel betrokken) en minnen (niet betrokken) geven de visie weer van de organiserende partijen (NatuurCollege en Staatsbosbeheer) in de huidige opzet.

		Natuur-College	Staatsbos-beheer	Bos-wachters	Scholen
Nu	Uitvoerend	-	-	++	-
	Organisatie en planning	+	-	++	+
	Coaching en training	++	+	-	-
	Beleid en strategie	++	++	-	-
	Middelen	+	++	-	-

Tabel 2.1 maakt duidelijk dat het NatuurCollege en Staatsbosbeheer gezamenlijk vormgeven aan beleid- en strategieontwikkeling. Het NatuurCollege heeft de grootste taak wat betreft coaching en training van NatuurWijsgidsen. Qua middelen is Staatsbosbeheer een belangrijke partij, vooral in de vorm van manuren (boswachters). Boswachters zijn verantwoordelijk voor de uitvoering. In samenspraak met scholen verzorgen boswachters de organisatie en planning van het programma. Verderop in dit hoofdstuk (par. 2.3) gaan we dieper in op de taken en verantwoordelijkheden van boswachters. Vrijwilligers ontbreken in de tabel. Op dit moment worden – los van twee pilots – in principe geen vrijwilligers ingezet.

Relatie kind en natuur

Binnen het programma staat het herstellen van de relatie tussen kind en natuur centraal. Het doel van NatuurWijs is om leerlingen:

- zelf te laten ervaren hoe mens en natuur met elkaar te maken hebben;
- zelf te laten ervaren welke betekenis de natuur voor henzelf heeft;
- door eigen ervaring basiskennis over de natuur te laten opdoen.

NatuurWijs richt zich op leerlingen van groep 4 tot en met 8 van het basisonderwijs. Het wil hen door middel van verwondering, nieuwsgierigheid, kennis en vaardigheden stimuleren om een zorgzame, respectvolle en betrokken houding ten opzichte van de natuur te ontwikkelen. Deze natuurbewuste houding stelt hen nu en later in staat om zelfstandig en weloverwogen keuzes te maken voor hun leefomgeving. Hiermee zou NatuurWijs idealiter op lange termijn een basis moeten leggen voor een duurzame samenleving (Projectgroep NatuurWijs, 2011).

Om haar doelstelling te bereiken, is gekozen voor een meerdaagse opzet. De kern van NatuurWijs bestaat uit drie buitendagen. Een schoolklas gaat gedurende een schooljaar drie keer een hele dag naar buiten, bij voorkeur in verschillende seizoenen. De buitendagen worden begeleid door boswachters en andere groenprofessionals, verder in dit rapport aangeduid als NatuurWijsgids. Voorafgaand aan elke buitendag is er een voorbereidende les op school. Na elke buitendag is er op school een verwerkende les. Deze lessen op school geeft de leerkracht zelf. Het voorbereiden van de '3*3-cyclus' doen de leerkracht en de NatuurWijsgids samen, in het te bezoeken natuurgebied. Zij verkennen het gebied en maken afspraken over de inhoud en uitvoering van de buitendagen. Samen kiezen ze activiteiten die passen bij het gebied, het seizoen en de leeftijd van de betrokken groep. Ook aansluiting op de door de school gehanteerde natuuronderwijsmethode kan richtinggevend zijn.

Hoofd, hart en handen

De buitendagen kenmerken zich door afwisseling in activiteiten, gericht op 'hoofd, hart en handen'. Deze benadering is al langer gemeengoed in de wereld van natuurbelevingsprogramma's. Een van de speerpunten is het vergroten van aandacht voor beleving en praktijkervaringen. *Hoofd* heeft betrekking op de kennis die aangereikt wordt over de natuur en over de relatie tussen mens en natuur, *hart* slaat op het zelf beleven en verwonderen over de natuur en de verbondenheid tussen mensen en natuur en met *handen* wordt bedoeld het aanreiken van vaardigheden en handelingsperspectieven, gericht op het verblijven en spelen in en zorgen voor (mee beheren van) de natuur. De elementen hoofd, hart en handen staan niet op zichzelf, maar zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Uitgangspunt van de benadering is dat het proces van leren, ontwikkelen en groeien zich steeds voltrekt in een dynamische cyclus van de cognitieve, affectieve en fysieke component. Eigen ervaringen met de natuur leiden tot nieuwe kennis over de natuur. Kennis over de natuur stimuleert de beleving van en zorg voor de natuur. Het uitvoeren van handelingen leidt tot grotere vaardigheid en is ook cruciaal voor het opdoen van kennis en het verinnerlijken van waarden (Projectgroep NatuurWijs, 2011).

Concept-contextbenadering

De basiskennis die leerlingen opdoen is gevat in een aantal begrippen of *concepten*. Een concept wordt gebruikt om losse kennis met elkaar in verband te brengen. De concepten die NatuurWijs hanteert komen overeen met de concepten die door de Commissie Vernieuwing van het Biologie Onderwijs (CVBO) zijn geselecteerd als belangrijke concepten voor leerlingen van het basisonderwijs. In tabel 2.2 zijn ze gesorteerd per groep. Voor NatuurWijs is nagegaan in welke cyclus het concept bij voorkeur aan de orde komt en welk seizoen in het bijzonder geschikt is voor de

introductie van het concept. Zo past het concept voortplanting het best in cyclus 2 of 3, en in het voorjaar. Binnen de kaders van NatuurWijs worden voor verschillende concepten lesprogramma's en voorbeeldactiviteiten uitgewerkt. Zo zijn in 2010 lesprogramma's ontwikkeld rondom vier concepten: dier en plant (groep 4¹), levenscyclus (groep 5-6) en biotoop (groep 7-8).

Tabel 2.2. Concepten per groep, zoals geselecteerd door de Commissie Vernieuwing van het Biologie Onderwijs (CVBO).

Groep	Concepten
3-4	Dier, plant, voeding, rivier, voortplanting, biodiversiteit (introductie), natuur
5-6	Bodem, waterkringloop, levenscyclus, voedselketen, vorm-functie, weer/temperatuur, gezondheid, biodiversiteit, zintuig, gedrag, natuur
7-8	Voedselweb, soort, biotoop, levensgemeenschap, fossiel, uitsterven, voortplanting, (a biotische factoren, natuur

De hantering van concepten is een belangrijke component van de *concept-contextbenadering* die kenmerkend is voor NatuurWijs. De tweede component van deze benadering, de *context*, slaat op het aanreiken van kennis binnen een *levensechte praktijk*. Uitgangspunt in de concept-contextbenadering is dat een programma wordt aangeboden dat voor kinderen betekenis heeft. Drie punten zijn hierin belangrijk (Boersma, 2010):

- het programma moet gebruikt kunnen worden in contexten waar kinderen aan deelnemen, zich op oriënteren en die daardoor voor hen betekenisvol zijn;
- het programma moet gaan over dingen die kinderen willen weten of doen, bijvoorbeeld omdat het een antwoord is op een vraag die ze zelf hebben gesteld of als eigen hebben aanvaard;
- het programma moet leerlingen activeren; de context roept vragen op die ze zelf kunnen onderzoeken.

Deze benadering is uitgewerkt door de CVBO. Kort gezegd komt de concept-contextbenadering erop neer dat gekozen wordt voor biologische concepten die in contexten van de alledaagse leefwereld, beroepen en wetenschap relevant zijn voor de leerlingen (CVBO, 2011). In het basisonderwijs wordt veelal gebruik gemaakt van leefwereldpraktijken en beroepspraktijken die kinderen aanspreken, zoals de boswachterij, diervverzorging (beroepspraktijken) en gezin, school, vakantie (leefwereldpraktijken).

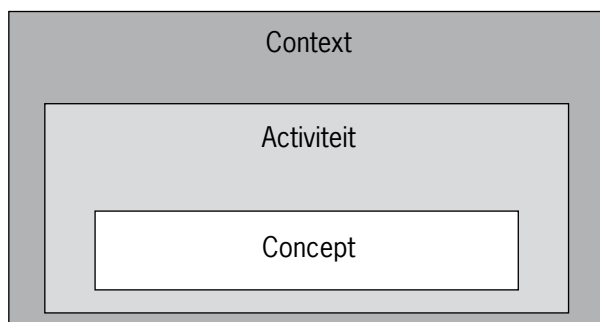
Boswachters en groenprofessionals

In de aanvankelijke werkwijze van NatuurWijs stond de boswachter centraal, vanuit de motivatie dat de unieke rol van de boswachter zeer tot de verbeelding van kinderen spreekt.

Tijdens de buitendag laat de boswachter zien dat hij het gebied door en door kent en wat hij voor zijn werk moet weten en moet doen. En hij laat merken dat hij om het gebied geeft. Zo loopt hij van de paden af, laat de kinderen sporen zoeken, echt 'boswachterswerk' doen, maar ook stil zijn. Daarbij legt hij steeds kort uit dat dit bij zijn werk als boswachter hoort. Zo hebben kinderen een reden en raken ze gemotiveerd om de activiteiten te doen. (Projectgroep NatuurWijs, 2011).

Recentelijk zijn naast boswachters en veldmedewerkers van Staatsbosbeheer ook andere groenprofessionals (ZZP-ers/freelancers als kunstenaars, maar ook ervaren vrijwillige natuurgidsen) tot NatuurWijsgids opgeleid. Ook van hen wordt verwacht dat zij vanuit hun passie of professionele werk het NatuurWijs-programma met de kinderen vormgeven. Waar voor de boswachter de levensechte praktijk voor de hand ligt – het werk van de boswachter – kan het kiezen van een levensechte praktijk wat lastiger zijn voor de groene vrijwilliger. NatuurWijs stimuleert vrijwilligers een context te kiezen die zo dicht mogelijk bij henzelf ligt. Dat kan een hobby zijn, of wellicht een leefgewoonte die met natuur te maken heeft, zo wordt aangegeven in de handleiding voor NatuurWijzers (Projectgroep NatuurWijs, 2011). Belangrijk is dat de context steeds gebruikt wordt om de activiteit en de bijbehorende kennis en ervaring relevant te maken. Zo wordt leerlingen een reden gegeven om de activiteit uit te voeren en ervaring op te doen. Figuur 2.1 geeft de relatie tussen context, activiteit en concept schematisch weer.

1) NatuurWijs richt zich uitsluitend op groep 4 (tot en met 8), en dus niet op groep 3.

Figuur 2.1. De relatie tussen context, activiteit en concept.

2.3 Taken NatuurWijsgidsen

Zoals eerder aangegeven betekent de concept-contextbenadering dat NatuurWijs geen vaste programma's of lespakketten kent. Het is de bedoeling dat de NatuurWijsgids samen met de leerkracht invulling geeft aan de 3*3-cyclus. Bovendien hebben NatuurWijsgidsen een belangrijke taak in het werven van scholen. Grofweg bestaat het takenpakket van de NatuurWijsgids voor iedere te begeleiden groep (iedere cyclus) uit de volgende activiteiten:

1. Contact leggen met de school

Van NatuurWijsgidsen wordt verwacht dat zij aan het begin van het schooljaar zelf scholen werven. Dat zijn meestal scholen die al bekend zijn met NatuurWijs. Het is ook mogelijk dat de NatuurWijsgids contact legt met een nieuwe school. Daartoe kan hij gebruik maken van een voorlichtingsfolder. In principe worden echter nieuwe scholen geworven via een uitgebreid gesprek van een medewerker van NatuurWijs met het schoolteam om te bewerkstelligen dat het doel en de werkwijze breder bekend zijn binnen de school dan alleen de leerkracht die NatuurWijs wil uitvoeren.

2. Verkennen gebied en samenstellen programma met leerkracht

NatuurWijsgids en leerkracht ontmoeten elkaar in het natuurgebied, ze verkennen het gebied en stellen vervolgens op hoofdlijnen de inhoud van het lesprogramma (concept en context, activiteiten) samen, met aandacht voor een rode draad tussen de drie series.

3. Maken van praktische afspraken

Hierbij gaat het om het plannen van de drie buitendagen in verschillende seizoenen, het bespreken van de exacte locaties van de buitendagen, het vervoer van de leerlingen, de begeleiding vanuit de school en aansprakelijkheid. NatuurWijs kan niet aansprakelijk gesteld worden voor gebeurtenissen tijdens de buitendag. Doorgaans zijn scholen verzekerd gedurende activiteiten buiten het schoolgebouw.

En per serie:

4. Voorbereiden van een buitendag

Naast het uitwerken van een activiteiten- en tijdschema en het op locatie klaarleggen van de benodigde materialen, moet hierbij ook gedacht worden aan overleg met de terreineigenaar over bijvoorbeeld het met de kinderen uitvoeren van beheerswerk in het gebied en toestemming om van de paden af te gaan.

5. Begeleiden van de buitendag

Aandachtspunten zijn naast het programma de organisatorische zaken.

6. Evalueren

Na afloop van de buitendag is het de bedoeling dat de serie met de leerkracht geëvalueerd wordt met het oog op verbeteringen in de toekomst.

2.4 Begeleiding NatuurWijsgidsen

Mensen met verschillende achtergronden komen in aanmerking om opgeleid te worden tot NatuurWijsgids. NatuurWijs onderscheidt naast boswachters (en andere medewerkers van terreinbeherende organisaties) drie andere categorieën:

- andere groenprofessionals, zoals schaapherders, boomverzorgers, imkers;
- landgoedeigenaren;
- natuurvrijwilligers, die de IVN-cursus tot Natuurgids hebben afgerond.

Natuurvrijwilligers

Wat natuurvrijwilligers betreft, een toelichting: omdat NatuurWijs de ervaring heeft dat het steeds moeilijker wordt om veldmedewerkers en boswachters van Staatsbosbeheer en andere terreinbeherende instanties in te zetten, is NatuurWijs een traject gestart om vrijwilligers op te leiden tot NatuurWijsgids. Aan de vrijwilligers wordt een aantal eisen gesteld, zoals dat ze vertrouwd zijn met het gebied en voldoende basiskennis hebben over natuur. Twee pilots met vrijwilligers lopen inmiddels: in 2010 heeft NatuurWijs subsidie ontvangen van de provincie Noord-Brabant om nieuwe trainers op te leiden, die NatuurWijs met een school in Noord-Brabant gaan uitvoeren. Naast ZZP-ers (freelancers) worden vooral IVN-vrijwilligers opgeleid tot NatuurWijsgids. In 2011 is in Nationaal Park De Utrechtse Heuvelrug een training voor vrijwilligers van start gegaan. Vijftien vrijwilligers die al actief zijn op het vlak van NME binnen het Nationale Park worden opgeleid, met als doel om NatuurWijs hier uit te voeren.

De begeleiding van (potentiële) NatuurWijsgidsen bestaat uit (1) een trainingsprogramma, (2) individuele begeleiding en (3) terugkomdagen. Daarnaast kan de NatuurWijsgids verschillende (4) documenten raadplegen waarin voorbeeldprogramma's, activiteiten voor buitendagen en activiteiten voor op school worden beschreven. We bespreken de vier wijzen van begeleiding kort.

Trainingsprogramma

Elke NatuurWijsgids volgt een tiendaagse training. Het doel van de training is dat de deelnemers de visie en werkwijze van NatuurWijs leren kennen, zich eigen maken en kunnen toepassen bij het begeleiden van schoolklassen. Tijdens de training voert de deelnemer NatuurWijs voor het eerst uit met behulp van een medewerker van NatuurWijs. Deze medewerker helpt indien nodig bij het zoeken van een school en het organiseren en uitvoeren van de buitendagen. De medewerker gaat enkele keren mee met de buitendagen om te kijken hoe deze verlopen. Het totale programma van de training NatuurWijs bestaat uit een introductiebijeenkomst en drie (tweedaagse) trainingsbijeenkomsten, het uitvoeren van de drie buitendagen en individuele begeleiding bij de uitvoering van de buitendagen. Bovendien wordt van de deelnemer verwacht dat hij minstens één van de twee terugkomdagen per jaar bijwoont.

Individuele begeleiding

Deelnemers aan de training worden door een medewerker van NatuurWijs ondersteund tijdens het uitvoeren van NatuurWijs. De precieze invulling verschilt per deelnemer. In elk geval gaat de medewerker mee tijdens het voorbereiden van de buitendag met de leerkracht en met enkele buitendagen.

Terugkomdagen

NatuurWijs organiseert twee keer per jaar een terugkomdag, steeds rond een ander thema. Van een NatuurWijsgids wordt verwacht dat deze minimaal jaarlijks aanwezig is op de terugkomdag. Tijdens de terugkomdagen worden ervaringen uitgewisseld, nieuwe activiteiten voorgedaan en/of een didactisch onderwerp besproken.

Voorbeeldprogramma's en -activiteiten

Hoewel de inhoud van NatuurWijs zich kenmerkt door de wisselende inhoud en invalshoek afhankelijk van onder meer concept, context, groep en gebied, kunnen NatuurWijsgidsen putten uit een reeks documenten die voorbeeldprogramma's en -activiteiten beschrijven. De meeste beschrijvingen zijn volgens een format dat context, concept, doelstellingen, benodigde materialen, organisatie, benodigde tijd en voorbereiding bespreekt, en biedt op die manier de nodige inspiratie om invulling te geven aan activiteiten.

2.5 Realisatie van NatuurWijs in de praktijk

Na een pilotfase is NatuurWijs in 2009 als driejarig programma van start gegaan. Bij de start in 2009 is als ambitie geformuleerd om jaarlijks vijftien boswachters en andere groenprofessionals op te leiden als NatuurWijsgids (NatuurCollege, 2011). Doordat begeleiders naar verwachting een meerjarige, duurzame relatie met scholen aangaan én doordat het aantal begeleiders jaarlijks toeneemt, zal het aantal schoolgroepen dat in aanraking komt met NatuurWijs ook per jaar groeien.

In tabel 2.3 is de realisatie tot en met 2011 en de planning voor 2012 weergegeven. In 2011 zijn voor het eerst vrijwilligers opgeleid. De groep van 28 NatuurWijsgidsen die in 2011 de training volgden, bestaat uit zestien vrijwilligers uit de Utrechtse Heuvelrug en tien vrijwilligers en twee groenprofessionals (waaronder één boswachter) die in Breda zijn opgeleid.

Tabel 2.3. Realisatie (tot en met 2011) en planning (2012) van aantal NatuurWijsgidsen (NWgidsen) en bezoekende kinderen (NatuurCollege, in prep.)

	Pilot	2009	2010	2011	2012
Aantal NWgidsen in training	12	13	7	28	15
Aantal NWgidsen nieuw (over van voorgaande training) en actief		10	10	5	20
Aantal NWgidsen bestaand en actief			10	20	17
Totaal actief na training		10	20	25	37
Totaal aantal schoolgroepen	12	37	47	71	75
Totaal aantal kinderen	300	925	1.175	1.775	1.875
Totaal aantal kindbezoeken	900	2.775	3.525	5.325	5.625

Tabel 2.3 laat een aantal interessante ontwikkelingen zien.

Als eerste valt op dat het aantal schoolgroepen, en daarmee het aantal leerlingen dat in aanraking komt met NatuurWijs jaarlijks toeneemt. In 2009 volgden 37 schoolgroepen het programma, wat – bij 25 leerlingen per groep en drie bezoeken per leerling – gelijkstaat aan bijna 2800 kindbezoeken. In 2011 hebben 71 schoolgroepen zich aan NatuurWijs verbonden, en voor 2012 wordt een verdere stijging tot 75 schoolgroepen voorzien.

Focussen we ons op de ontwikkeling in getrainde NatuurWijsgidsen dan valt op dat het aantal NatuurWijsgidsen dat in training is, tot 2010 enigszins achterbleef bij de geformuleerde ambities van vijftien per jaar. Voor 2011 zijn daarentegen de ambities ruimschoots gerealiseerd, en wel voornamelijk door vrijwilligers op te leiden. Van de 28 opgeleiden, zijn er 26 vrijwilliger. Op één boswachter na (Breda), is de instroom van boswachters in 2011 uitgebleven. Navraag bij het NatuurCollege leert dat voor 2012 verwacht wordt dat de groep zal bestaan uit een mix van vrijwilligers en ZZP-ers, en misschien een enkele boswachter.

Een andere ontwikkeling om bij stil te staan, is het gemiddeld aantal groepen dat een gids jaarlijks begeleidt. Op basis van de gegevens van tabel 2.3 is dit aantal berekend voor gidsen die de training reeds hebben afgerond. Daarbij is er vanuit gegaan dat gidsen in opleiding niet meer dan één schoolgroep begeleiden. Ofwel: de tien opgeleide gidsen uit 2009 hebben samen 24 (37-13) schoolgroepen begeleid. Het gemiddelde komt dan uit op 2,4 schoolgroepen per gids. Tabel 2.4 laat de ontwikkeling voor meer jaren zien. De tabel maakt duidelijk dat het aantal groepen per gids jaarlijks is afgenomen. Deze constatering is relevant in relatie tot de belemmerende factor die gidsen vormen voor de groei van het aantal basisscholen dat het NatuurWijsprogramma volgt (Van den Broek et al., 2011).

Tabel 2.4. Gemiddeld aantal schoolgroepen per reeds opgeleide NatuurWijsgids (afgeleid van tabel 2.3).

Jaar	Gemiddeld aantal schoolgroepen
2009	2,4
2010	2,0
2011	1,7
2012	1,6*

* Gebaseerd op verwachte aantallen.

Tot slot hebben we aandacht voor de periode van betrokkenheid van gidsen bij NatuurWijs. Op basis van tabel 2.3 kan worden berekend in welke mate opgeleide gidsen voor langere tijd betrokken blijven bij het programma. Met het oog op de intensieve begeleiding van gidsen en de daaraan verbonden kosten, ligt het voor de hand dat het NatuurCollege baat heeft bij een langdurige inzet en daarmee lage uitvalpercentages. Tabel 2.5 geeft de ontwikkeling weer in percentage afhakers. Naast het uitvalpercentage voor het totaal aan opgeleide gidsen, is de situatie ook apart voor nieuw-opgeleide gidsen en overige gidsen weergegeven.

Kijken we eerst naar nieuw-opgeleide gidsen, dan is een stijgende tendens in afvallers waarneembaar. Waar van de dertien opgeleide gidsen in 2009 er drie afhaakten (17%) om het daaropvolgende jaar als gids groepen te begeleiden, steeg het aantal afhakende nieuw-opgeleide gidsen in 2010 en 2011 met 23% en 29%. Voor 2012 is voorzien dat niet gerekend kan worden op 30% van de 28 opgeleide gidsen.

Tabel 2.5. Uitvalpercentages, uitgesplitst naar nieuwe en reeds actieve gidsen (afgeleid van tabel 2.3).

Jaar	Uitvalpercentage nieuw-opgeleide gidsen	Uitvalpercentage overige gidsen	Uitvalpercentage totaal
2009	17%	n.v.t.	17%
2010	23%	0%	13%
2011	29%	0%	7%
2012	30%*	32%*	30%*

* Gebaseerd op verwachte aantallen.

Opvallend is dat de tendens die voor nieuw-opgeleide gidsen zichtbaar is zich niet voordoet voor gidsen die al langer verbonden zijn: in 2010 kon op alle tien de gidsen worden gerekend die zich ook het jaar daarvoor hadden ingezet, en dat geldt ook voor 2011. Alleen in 2012 wordt een uitvalpercentage voorzien. Het is aannemelijk dat de voorziene 32% in 2012 terugtrekkende boswachters betreft, wat in lijn is met de in paragraaf 1.1 genoemde bezuinigingen.

De geconstateerde situatie dat er enerzijds veel afvallers zijn onder recent opgeleide gidsen en anderzijds een groep van langdurig betrokkenen, doet vermoeden dat verwachtingen van een aanzienlijk deel van de mensen die de training ingaan niet overeenstemmen met de ervaringen tijdens de training. De cijfers over opgeleide gidsen die wel doorgaan, laten zien dat zij dit ook voor langere tijd willen doen.

2.6 Borgingskader van NatuurWijs

We sluiten dit hoofdstuk af met een samenvatting van de kern van NatuurWijs. Deze schets vormt uitgangspunt bij het bepalen van de positie van NatuurWijs binnen het bredere aanbod van natuurbelevingsprogramma's voor het basisonderwijs in deelstudie B.

NatuurWijs beoogt kinderen zelf kennis te laten maken met de natuur en hen de verbondenheid met natuur zelf te laten ervaren, en daarmee bij te dragen aan een duurzame samenleving. De condities hiervoor worden gecreëerd door:

- Kinderen in een schooljaar drie cycli aan te bieden, elk bestaande uit:
 - voorbereiding op school, bij voorkeur via een buitenactiviteit;
 - een hele dag in de natuur onder begeleiding van een NatuurWijsgids; bekwaam in de NatuurWijsmethode;
 - verwerking op school.
- Activiteiten aan te bieden die zowel 'hoofd, hart, handen' aanspreken.
- Levende kennis als basis te nemen:
 - passiegebonden kennis en ervaring van NatuurWijsgids (context);
 - de natuur zelf te laten spreken: de aanwezige natuur is bepalend en inspirerend voor het onderwerp en de activiteiten op dat moment;
 - de kinderen zelf te laten vertellen wat zij al weten van en voelen voor natuur; dit biedt leerlingen gelegenheid tot authentiek leren.

NatuurWijs noemt zichzelf uniek (Projectgroep NatuurWijs, 2011) vanwege de combinatie van de volgende uitgangspunten:

- Verdieping en verinnerlijking van natuurbeleving gaat hand in hand met het opdoen van natuurkennis en vaardigheden: hoofd, hart, handen.
- De activiteiten zijn opgezet volgens de nieuwste didactische ontwikkelingen, de concept-contextbenadering en sluiten aan bij de nieuwe Leerlijn Natuur. De leerlingen leren vanuit levensechte praktijken, zoals 'het werk van de boswachter'. concept-contextbenadering.
- De lesprogramma's worden door de NatuurWijsgids en leerkracht zelf samengesteld tijdens een bezoek aan het natuurgebied. Zo ontstaan er lesprogramma's die aansluiten bij het natuurgebied, de passie van de NatuurWijsgids, de leefwereld van de leerlingen en de gebruikte natuuronderwijsmethode op school.
- Leerlingen zijn in een schooljaar drie hele dagen buiten.

3 Opschaling naar vrijwilligers

3.1 Inleiding en werkwijze

Zoals in Hoofdstuk 2 is beschreven staat in de werkwijze van NatuurWijs de boswachter centraal. Deze 'concept-contextbenadering' is één van de pijlers van het programma. Toch wordt door de initiatiefnemers overwogen om vrijwilligers in te zetten als NatuurWijsgids. Een belangrijke reden hiervoor zijn de bezuinigingen op natuureducatie en natuurbeheer. Aan een opzet met vrijwilligers kleven mogelijk echter ook een aantal nadelen. Zo kan het gevolgen hebben voor de inhoud c.q. kwaliteit van het programma. Hoewel vrijwilligers een NatuurWijstraining moeten volgen, kan het voor hen lastiger zijn een context te bedenken in vergelijking met boswachters voor wie de context van natuurbeheerder voor de hand ligt. Naast inhoudelijke aspecten zijn ook de onderwijsvaardigheden van vrijwilligers van belang voor het uitvoeren van NatuurWijs. Boswachters zullen in grotere mate over die vaardigheden beschikken, gezien hun contacten met het publiek. Een ander mogelijk probleem bij het inzetten van vrijwilligers is de continuïteit. Vrijwilligers hebben geen economische motivatie en moeten bovendien veel tijd in het programma investeren. Het is belangrijk om meer inzicht te krijgen in de rol van vrijwilligers binnen het NatuurWijsprogramma in relatie tot het waarborgen van de kwaliteit en de continuïteit.

De ACT-groep heeft naar aanleiding hiervan onderzoeksvraag 1 uitgewerkt:

In hoeverre is het wenselijk om vrijwilligers in te zetten bij de uitvoering van NatuurWijs?

- Hoe zien de betrokken partijen de inzet van vrijwilligers in plaats van boswachters bij het programma?
- Wat zijn sterke en zwakke punten bij de inzet van vrijwilligers ten opzichte van boswachters?

Om bovenstaande vragen te kunnen beantwoorden, heeft de ACT-groep eerst een literatuurstudie uitgevoerd naar motieven en voor- en nadelen van vrijwilligerswerk (par. 3.2). Vervolgens zijn interviews gehouden met verschillende stakeholders (betrokkenen): NatuurCollege (projectleider), Staatsbosbeheer (projectleider), NME-coördinatoren van de Nationale Parken Zuid-Kennemerland en Weerribben-Wieden, Stichting Nationale Parken, de vrijwilligersorganisatie IVN (directeur), drie leerkrachten van basisscholen, drie boswachters, twee vrijwilligers en een NatuurWijstrainer om na te gaan hoe zij denken over de inzet van vrijwilligers bij NatuurWijs (par. 3.3).

Als interviewmethode is gekozen voor semi-gestructureerde interviews. Door deze opzet kunnen antwoorden van verschillende partijen wel vergeleken worden, maar blijft er de mogelijkheid flexibel te zijn en vragen toe te voegen aan de vaste gespreksonderwerpen. Zodoende zullen onderwerpen die specifiek bij bepaalde betrokkenen interessant zijn ook aan bod kunnen komen.

Op basis van de verkregen informatie heeft de ACT groep een SWOT-analyse gemaakt (par. 3.3.2).

3.2 Literatuurstudie naar vrijwilligerswerk

Dit hoofdstuk doet verslag van de literatuurstudie. Aan de hand van eerder onderzoek is nagegaan wat de motieven zijn van mensen om zich vrijwillig in te zetten (par. 3.2.1) en wat de voor- en nadelen zijn van vrijwilligerswerk voor organisaties in het algemeen (par. 3.2.2) en voor de groene sector in het bijzonder (par. 3.2.3). De bevindingen uit de literatuurstudie zijn tot slot toegepast op de situatie van NatuurWijs (zie par. 3.3).

3.2.1 Motivaties voor vrijwilligerswerk

Algemeen

Er is veel onderzoek gedaan naar vrijwilligerswerk in Nederland. In bijna alle onderzoeken komt naar voren dat er de laatste decennia veel veranderingen hebben plaatsgevonden in de vorm waarin vrijwilligerswerk tegenwoordig uitgevoerd wordt. Oorzaken die in dit verband genoemd

worden hebben vaak te maken met de individualisering van de samenleving (Hustinx, 1998; Dekker, 1999; Bekkers, 2002; Hustinx et al., 2007). Vrijwilligers werden vroeger vooral geleid door een onbaatzuchtige wens en vanuit plichtbesef zich in te zetten voor de medemens (van oudsher: *charitas*). Tegenwoordig streven vrijwilligers naar zelfontplooiing en eisen een grotere keuzevrijheid en duidelijk afgebakende taken met tastbare resultaten (Hustinx, 2007).

Het is zaak voor vrijwilligersorganisaties om hier aandacht aan te besteden. Hustinx (1998) onderscheidt hierbij twee uitersten: 'klassiek' vrijwilligerswerk en 'nieuw' vrijwilligerswerk. Waar de klassieke vrijwilliger geleid door plichtsbef en onbaatzuchtigheid zich jarenlang kan inzetten voor eenzelfde organisatie, kenmerkt de moderne vrijwilliger zich door een meer kritische zoektocht naar een engagement, waarbij persoonlijke voordelige factoren (baten) doorslaggevend zijn. De inzet van de moderne vrijwilliger is vaker van een beperkte en afgebakende duur. Uit dit onderscheid komt onder andere naar voren dat (nieuwe) vrijwilligers een organisatie uitkiezen waar ze een persoonlijke interesse in hebben, waar ze mee kunnen denken en ruimte krijgen om een eigen invulling te geven aan hun inzet. Hierna worden een aantal uitkomsten van dit onderscheid uitgebreider besproken.

Kosten/baten-analyse

Ten opzichte van het klassieke vrijwilligerswerk is de vrijwilliger tegenwoordig meer op zoek naar een *persoonlijke binding* met het vrijwilligerswerk. Dit wordt ook wel de 'biographical match' genoemd; de hedendaagse vrijwilligersstijl moet voortaan bij de individuele biografie aansluiten en wordt als het ware 'op maat' van de eigen biografie geconstrueerd (Hustinx & Lammertyn, 2001). Het vrijwilligerswerk balanceert tussen de eigen voorkeuren en solidariteit (met hulpbehoevenden) (Hustinx & Lammertyn, 2001).

Dit is herkenbaar in de afweging die vrijwilligers maken tussen voordelen en nadelen voordat zij zich inzetten. Een 'kosten/baten'-analyse houdt in dat vrijwilligers meer rekening houden met de balans tussen wat het hen oplevert en kost, immers, voor deze vrijwilliger zijn *persoonlijk voordelige factoren* als zelfrealisering, het opdoen van sociale contacten en werkervaring, alsook eigen interesses van doorslaggevend belang (Hustinx, 1998). Dit betekent niet dat alleen het eigenbelang wordt gediend. Mensen verrichten vrijwilligerswerk uit betrokkenheid bij de lokale gemeenschap of bij de doelstellingen van de organisatie, maar ook vanwege de sociale contacten die men opdoet en om de eigen ervaringen en capaciteiten in te zetten voor de organisatie in kwestie (Leijenaar & Niemeier, 1999). Daarnaast blijkt ook dat variatie, en plezier en ontspanning tijdens het vrijwilligerswerk belangrijk zijn (Hustinx & Lammertyn, 2001).

Deze afwegingen komen ook tot uiting in de keuze van het terrein waarop de vrijwilliger actief wil worden. Vroeger werd vooral gekeken naar de eigen 'zuil' en op welke terreinen deze actief was. Nu worden vaak onderwerpen gekozen op basis van de maatschappelijke agenda. Het gevolg van de voortdurend veranderende maatschappelijke agenda is dat de interesse van vrijwilligers ook weer afneemt als de maatschappelijke belangstelling voor het desbetreffende onderwerp afneemt (Hustinx, 1998). Hierbij valt te denken aan deelname aan eenmalig of terugkerende evenementen ten bate van een 'goed doel', zoals bijvoorbeeld jezelf inzetten als vrijwilliger voor een sponsorloop voor schoon drinkwater.

Duur engagement

Bij het bovenstaande voorbeeld komt ook duidelijk een ander onderscheidend element naar voren; nieuw, 'modern' vrijwilligerswerk heeft vaak een *beperkte en duidelijk afgebakende duur*, terwijl 'klassiek' vrijwilligerswerk vaak de vorm aanneemt van een langdurig en frequent engagement (Hustinx, 1998). De nieuwe vrijwilliger wordt dan ook vaak in verband gebracht met 'episodisch vrijwilligerswerk' (Cnaan & Handy, 2005), waarbij vrijwilligers niet langer langdurige verplichtingen aan gaan, maar kortlopende projecten uitzoeken waar ze zich voor in zetten en die ze vervolgens ook weer afsluiten. De verklaring voor deze verschuiving is volgens Cnaan & Handy (2005) te vinden in het feit dat steeds meer mensen de toenemende druk van tijd, werk en bijkomende verplichtingen voelen. Ze erkennen echter ook dat er vaak geen strikte verdeling gemaakt kan worden en kiezen daarom om vrijwilligers langs een continuüm te rangschikken, met aan de ene kant langlopende en frequente werkzaamheden en aan de andere kant de episodische variant van vrijwilligerswerk. De meeste vrijwilligers bevinden zich hier ergens tussenin.

3.2.2 Rol van vrijwilligers binnen organisaties

Organisaties zijn het meest gebaat bij een gemotiveerde vrijwilliger die graag doet wat de organisatie van hem of haar verwacht en dan ook nog het liefst gedurende een lange periode. Uit paragraaf 3.2.1 blijkt echter dat vrijwilligers tegenwoordig meer eisen stellen aan het vrijwilligerswerk voordat zij zich hiervoor willen inzetten en dat er meer dan voorheen een ‘kosten/baten’-analyse aan voorafgaat: wat levert mijn vrijwillige inzet mijzelf op? Daarnaast heeft het nieuwe vrijwilligerswerk vaker een episodisch karakter. Dit zijn belangrijke observaties voor organisaties. In het navolgende wordt beschreven hoe zij hier het beste mee om kunnen gaan.

Afstemming tussen vrijwilliger en organisatie

De ‘baten’ van vrijwilligerswerk kunnen echter voor iedereen andere vormen aannemen. Vrijwilligers die zich ogenschijnlijk op dezelfde manier inzetten kunnen dit doen vanuit verschillende motivaties. Verschillende auteurs concluderen dan ook dat de beste manier om vrijwilligers aan te trekken, maar vooral ook om te behouden, neerkomt op het laten aansluiten van waardering en beloning op de motivatie van de betreffende vrijwilliger (Puffer & Meindl, 1992; Clary *et al.*, 1998; Van den Bosch & Boss, 2009). Clary *et al.* (1998) noemen dit de ‘person-situation fit’; hoe beter de persoonlijke motivaties terugkomen in het vrijwilligerswerk, hoe meer voldoening en plezier de vrijwilliger uit zijn of haar werkzaamheden zal halen; hij of zij zal hierdoor eerder geneigd zijn om langer betrokken te blijven. Als organisatie is het dus zaak om te weten te komen waar een vrijwilliger behoefte aan heeft en daar dan zo goed mogelijk aan proberen te voldoen.

Clary *et al.* (1998) hebben zes verschillende gebieden van motivaties gevonden die een belangrijke rol spelen waarom mensen beginnen met vrijwilligerswerk en vervolgens betrokken blijven. Bridges Karr & Van den Bosch (2008) hebben deze voor hun onderzoek gebruikt en er één aan toegevoegd: pleziergerichte motieven. Wetenschappelijke onderbouwing voor deze toevoeging is te vinden in Hustinx & Lammertyn (2001) en Van der Vaart (2010). De zeven functionele motieven zijn hieronder weergegeven:

1. Pleziergerichte motieven:	Door vrijwilligerswerk kan men plezier en genot ervaren. De pleziergerichte motieven zijn van groot belang, vooral onder jongeren.
2. Carrièregerichte motieven:	Vrijwilligerswerk biedt een kans om ervaringen, vaardigheden en contacten op te doen die de (toekomstige) carrière op de arbeidsmarkt kunnen bevorderen.
3. Normatieve motieven:	Vrijwilligerswerk is een manier waarop mensen voor hen belangrijke normen en waarden uit kunnen dragen.
4. Sociale motieven:	Vrijwilligerswerk kan bestaande sociale contacten verdiepen of versterken en geeft een kans om in activiteiten mee te doen die belangrijk zijn voor significante anderen.
5. Leermotieven:	Vrijwilligerswerk biedt een kans nieuwe (leer)ervaringen op te doen en bestaande kennis en vaardigheden te oefenen en te vergroten.
6. Kwaliteitsmotieven:	Vrijwilligerswerk biedt kansen voor persoonlijke groei en een verhoogde levenskwaliteit.
7. Beschermingsmotieven:	Vrijwilligerswerk kan een manier zijn om negatieve omstandigheden, ervaringen of gevoelens te ontlopen of deze te verminderen.

(Overgenomen uit Bridges Karr & Van den Bosch; 2008.)

Deze motivaties kunnen als leidraad dienen voor organisaties om hun vrijwilligersbeleid op af te stemmen. Door vrijwilligers expliciet naar hun motieven te vragen kan de organisatie hier op inspelen. Door goed te kijken naar wat een organisatie zelf zoekt in vrijwilligers kan de afstemming ook verbeterd worden (Devilee, 2005). Zo wordt ook voorkomen dat er vrijwilligers aangetrokken worden die motieven hebben die niet bij de werkzaamheden passen. Wanneer het vrijwilligerswerk complexer wordt en er meer expertise vereist is, impliceert dit ook dat er meer verantwoordelijkheid op de schouders van de vrijwilligers komt te liggen (Hustinx & Lammertyn, 2001). Belangrijk is dan om te weten of zij bereid zijn deze verantwoordelijkheid ook daadwerkelijk te dragen.

Vrijwillig maar niet vrijblijvend

De kern van bovenstaande aanbevelingen is een flexibilisering ten opzichte van de werkzaamheden voor vrijwilligers. Dit neemt niet weg dat vrijwilligerswerk veelal niet synoniem is met vrijblijvendheid: hoewel de vrijwilligheid van de vrijwilligers de basis vormt, kunnen er door de organisatie ook verplichtingen en eisen aan vrijwilligers gesteld worden. Als voorwaarde voor deelname wordt, bij gebrek aan een goede Nederlandstalige tegenstelling van vrijblijvendheid, commitment genoemd: de bereidheid om zichzelf te binden, zich te houden aan vrijwillig op zich genomen verplichtingen en verantwoordelijkheden (Dekker, 1999). Commitment is dus een voorwaarde voor een succesvolle toepassing van vrijwilligers; organisaties zijn gebaat bij continuïteit. Organisaties kunnen, door middel van een vrijwilligersbeleid waarin voorwaarden voor deelname zijn opgenomen, zorgen voor een langere betrokkenheid van vrijwilligers (Van den Bosch & Boss, 2009; Devilee, 2005; Rehnborg et al. 2009). Organisaties moeten proberen de vrijwilliger zoveel mogelijk tegemoet te komen en daarnaast zorgen voor een duidelijke communicatie ten opzichte van verplichtingen die gesteld worden om het functioneren van de organisatie te bevorderen. Het gaat om de balans tussen de vraag vanuit de organisatie en de vraag vanuit de vrijwilliger. Deze moeten zoveel mogelijk op elkaar aan sluiten.

Normaliter zijn financiële beloningen niet van toepassing op vrijwilligerswerk, dus om vrijwilligers te behouden is het extra belangrijk dat ze voldoening vinden in de werkzaamheden, passend bij hun belangrijkste motieven (Van der Vaart, 2010). Van Houten & Winsemius (2007) concluderen dat vormen van erkenning, waardering en beloning alleen een positief effect hebben als er een duidelijke relatie is met de intrinsieke motivatie van de vrijwilliger. Wanneer deze relatie ontbreekt kan er zelfs een averechts effect optreden. Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat het fraaie beeld van intrinsieke en morele motivatie wordt aangetast, doordat het lijkt alsof de vrijwilliger uit eigenbelang heeft gehandeld (De Vries, 2008). De vormen van erkenning, waardering en beloning voor vrijwilligers moeten aansluiten bij de vrijwilliger zelf. Als het verwerven van (vakspecifieke) kennis een belangrijk motief van vrijwilligers is, kan bijvoorbeeld gedacht worden aan het formaliseren van verworven kennis door middel van een EVC-systeem (Erkenning van Verworven Competenties) (Van Houten & Winsemius, 2007).

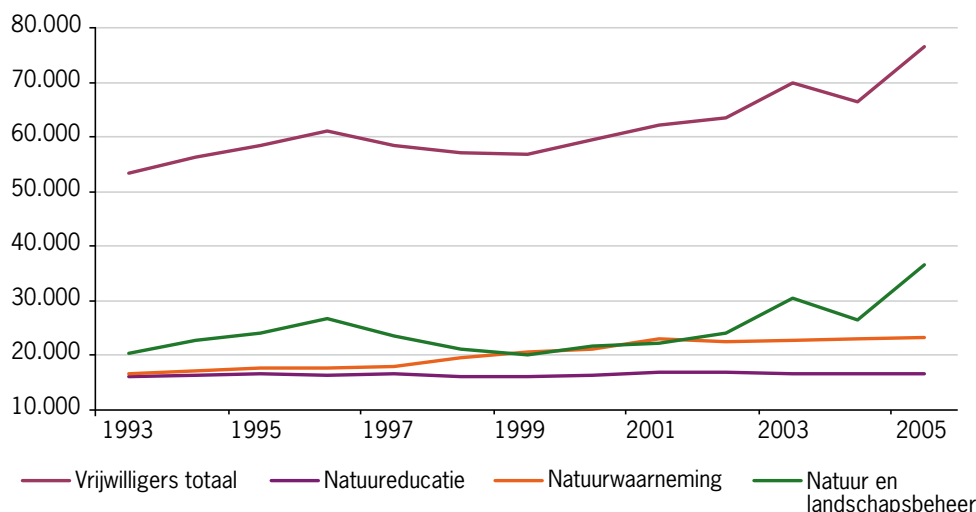
Bovengenoemde afwegingen gelden misschien nog wel sterker bij het motiveren van jonge vrijwilligers dan bij volwassenen (Van den Bosch & Boss, 2009). Gebleken is dat jongeren vaker dan volwassenen de eigenschappen van 'nieuwe' vrijwilligers in zich hebben, en vrijwilligerswerk heeft bij hen vaker een 'oubollig' imago (Hustinx & Lammertyn, 2001). MOVISIE (Van den Bosch & Boss, 2009) adviseert om de beloning en waardering aan te laten sluiten op de interesse van jongeren en dit ook af te stemmen op geleverde inspanning. Daarnaast is het volgens MOVISIE voor jongeren erg belangrijk dat leerervaringen niet alleen mogelijk worden gemaakt, maar ook zichtbaar worden voor henzelf, bijvoorbeeld door coaching en het opstellen van leerdoelen. Waar organisaties ook op moeten letten is het vermijden van onduidelijkheid over de verwachtingen en onzekerheid over deelname. Jongeren verliezen dan snel de motivatie.

3.2.3 Vrijwilligers in de NME-sector

In 2005 waren er ruime 75.000 vrijwilligers actief in de 'groene' sector, terwijl dat in 1993 nog iets meer dan 50.000 was (De Bakker et al., 2007). De bereidheid om zich vrijwillig in te zetten voor de natuur is dus groter geworden, zoals in figuur 3.1 te zien is. De grootste stijging is echter te wijten aan het succes van de Natuurwerkdag, die sinds 2001 jaarlijks wordt uitgevoerd (De Bakker et al., 2007); het betreft hier dus een eenmalige deelname en geen continue inzet. Vrijwillige inzet op het gebied van natuur- en milieueducatie is relatief stabiel gebleven, en maakt slechts een klein deel uit van het totale aantal vrijwilligers. In het onderzoek van De Bakker et al. (2007) gaf slechts 1% van de respondenten aan dat zij in de laatste twaalf maanden activiteiten voor natuureducatie hadden uitgevoerd. Er is dus slechts een kleine groep vrijwilligers werkzaam in deze specifieke sector. Een aantal typering komt naar voren. Ten eerste, zo wordt duidelijk is er niet een echte 'NME-vrijwilliger' te onderscheiden; er is geen significant verschil in leeftijd te ontdekken (De Bakker et al., 2007). Hoewel de betrokkenheid bij natuur wel toeneemt naarmate mensen ouder worden, worden onder vrijwilligers geen significante verschillen tussen leeftijdsgroepen waargenomen. Voor alle leeftijdsgroepen is de betrokkenheid bij natuur door vrijwilligerswerk rond 12% (Vreke et al, 2007). Ditzelfde geldt voor het opleidingsniveau. Waar

voorheen nog duidelijk waarneembaar was dat hoger opgeleiden vaker vrijwilligerswerk deden in de natuur, is dit nu verbreed naar alle opleidingsniveaus (De Bakker et al., 2007). Daarbij blijken natuurvrijwilligers in het algemeen ook geen ander natuurbeeld te hebben dan gemiddeld. De Bakker en anderen noemen als mogelijke verklaring:

“Dit zou bijvoorbeeld kunnen komen doordat de motivatie van vrijwilligers dikwijls samenhangt met de gezelligheid waarmee het vrijwilligerswerk samengaat en niet met de natuurbeelden die ze hebben” (De Bakker et al., 2007).

Figuur 3.1. Aantal vrijwilligers actief als beschermer gedurende de periode 1993-2006, in totaal en onderscheiden naar Natuur- en landschapsbeheer (LBN, weidevogelbeheer FVBW en VV), Natuurwaarneming (VOFF) en Natuureducatie (IVN) (Uit: Vreke et al., 2007).

Los van deze overwegingen over de vrijwilligers zelf, is bij Nationale Parken in Duitsland gebleken dat inzet van vrijwilligers ook voordelen voor de organisatie oplevert. Zo brengen vrijwilligers bijvoorbeeld ook elk hun eigen netwerk, specifieke kennis en vaardigheden mee waar het park gebruik van kan maken (Schierenberg, 2008).

3.3 Inzet van vrijwilligers bij NatuurWijs

Deze paragraaf bespreekt de mogelijke inzet van vrijwilligers bij de uitvoering van NatuurWijs. Eerst worden de resultaten van de interviews weergegeven (par. 3.3.1). Vervolgens is op basis daarvan en op basis van het literatuuronderzoek (zie par. 3.2) een SWOT-analyse uitgevoerd (par. 3.3.2).

3.3.1 Visie op inzet van vrijwilligers

NatuurCollege en Staatsbosbeheer

NatuurCollege en Staatsbosbeheer staan positief tegenover de inzet van vrijwilligers vanuit het perspectief van kostenbesparingen. Vrijwilligers kosten veel minder dan de huidige professionele uitvoerders. Hierdoor kan de financiële haalbaarheid en daarmee de toekomst van het programma gewaarborgd worden. Beide organisaties zien ook kansen voor de inzet van vrijwilligers vanwege de passie voor natuurbeleving, die een belangrijk element van NatuurWijs vormt. Gidsen hebben een belangrijke rol in het overbrengen van deze passie op kinderen.

De verschillen in kennisniveau die kunnen bestaan tussen boswachters en vrijwilligers zijn wel een aandachtspunt maar niet onoverkomelijk. NatuurWijs stelt op dit moment de eis aan vrijwilligers dat zij minimaal een natuurgidsencursus hebben gevolgd bij IVN. Bovendien kan door de intensieve training dit verschil opgevangen worden. Ander aandachtspunt is de constatering van Staatsbosbeheer dat vrijwilligers vaak switchen tussen verschillende programma's. Als er vrijwilligers zouden worden ingezet om NatuurWijs uit te voeren, is het belangrijk dat vrijwilligers niet onder de noemer van NatuurWijs verschillende programma's gaan mixen. Er is wel ruimte voor eigen inbreng, maar binnen het gedachtegoed van NatuurWijs.

Basisscholen

De geïnterviewde leerkrachten geven alle drie aan dat de inzet van boswachters een meerwaarde heeft. Een boswachter spreekt meer tot de verbeelding dan een vrijwilliger. Daarnaast zijn boswachters deskundig, hebben gebiedskennis en stralen autoriteit uit. De leerkrachten benadrukken dat als er om financiële redenen vrijwilligers ingezet worden, het belangrijk is dat zij ook kennis hebben van de onderwerpen die behandeld worden én van het gebied. Een vrijwilliger zal volgens hen moeten compenseren voor het feit dat hij geen boswachter is. Dit kan door enthousiasme uit te stralen en geïnteresseerd te zijn. Daarnaast is het belangrijk dat een vrijwilliger goed met kinderen om kan gaan en interactief bezig kan zijn. Over de outfit van een vrijwilliger zijn de geïnterviewden verdeeld: twee leerkrachten gaven aan dat een vrijwilliger in een uniform ook tot de verbeelding kan spreken, maar de derde leerkracht is hier op tegen. Hij wil geen nepboswachter voor de groep.

Boswachters

Enthousiasme, passie en verbondenheid met de natuur zijn volgens de geïnterviewde boswachters de belangrijkste eigenschappen van vrijwilligers als ze ingezet worden bij NatuurWijs. Daarnaast zijn goede communicatieve vaardigheden met zowel de kinderen als de leerkracht en een flexibele houding van belang. Didactische vaardigheden zijn een pre, maar niet per se noodzakelijk, omdat de leerkracht verantwoordelijk blijft voor de klas tijdens de buitendagen. Boswachters hebben meer kennis van het gebied dan vrijwilligers, maar voor de kinderen is dat wellicht minder van belang.

De leeftijd van de vrijwilligers bij de inzet van NatuurWijs speelt ook een rol. De huidige vrijwilligers die bijvoorbeeld een rondleiding geven langs vaste punten met een vast verhaal, zijn over het algemeen gepensioneerd en zoeken iets om een deel van hun vrije tijd mee te vullen. NatuurWijs is echter een stuk zwaarder. Daarom zou het goed zijn om ook jonge vrijwilligers erbij te hebben, maar die zijn vaak druk bezet.

Volgens de boswachters is het niet eenvoudig om geschikte vrijwilligers voor NatuurWijs te vinden. Bovendien is het moeilijk om als blijkt dat mensen niet geschikt zijn dit ook kenbaar te maken. Staatsbosbeheer schiet hierin nog te kort. Sollicitatiegesprekken en tussentijdse evaluaties zijn nodig om een betere selectie te kunnen maken.

De trainingen worden gezien als belangrijk voor het succes van de vrijwilligers. Vrijwilligers zouden op dezelfde wijze opgeleid en begeleid moeten worden als boswachters. Een belemmering zijn echter de kosten. Er zijn voldoende vrijwilligers die willen beginnen met de training, mits deze voor hen betaald zou worden.

Een geïnterviewde vindt het een voordeel van het werken met vrijwilligers dat ze taken kunnen overnemen zoals de planning en afspraken met scholen. Hij ervaart dat mensen die met jeugd en kinderen bezig zijn over het algemeen een groot verantwoordelijkheidsgevoel hebben. Een andere boswachter vond het juist moeilijk om dingen over te dragen aan vrijwilligers. Het omgaan met jongeren moet niet onderschat worden, ervaring is belangrijk. Wat dat betreft hebben boswachters een voorsprong. Daarnaast kennen zij het gebied heel goed en weten wat er mag en ook wat wanneer mogelijk is (winter/zomer). Vrijwilligers zullen het programma van te voren met boswachters moeten bespreken en daar gaat ook veel tijd in zitten.

Uit de interviews komt ook naar voren dat het belangrijk is om vrijwilligers niet over te belasten. Als het op werk gaat lijken kunnen vrijwilligers afhaken. Een hele buitendag uitvoeren vraagt veel van vrijwilligers. Het zou een optie kunnen zijn om een gedeelte van het programma samen te draaien (boswachter en vrijwilligers) en een gedeelte zelfstandig uit te voeren.

Trainer

Een trainer bij NatuurWijs, die in de huidige organisatievorm de trainingen verzorgt voor boswachters (en wel/geen ervaring heeft in de opleiding van vrijwilligers), geeft aan dat bij de training vooral wordt meegegeven dat NatuurWijsgidsen hun verhaal moeten vertellen op hun eigen manier, dus niet volgens één vastgestelde methode. Volgens hem blijven mensen het langst gemotiveerd als er wordt uitgegaan van de *eigen kracht en motivatie en eigen methodes*. Het zwaartepunt

van een 'goede' gids ligt dus niet *per se* bij het belang van het 'beheerderaspect' van natuur en hierover vertellen in de context van de eigen werkzaamheden zoals een boswachter doet (wel belangrijk), maar vooral bij de *passie* en het hart dat de NatuurWijsgids heeft voor de natuur. Passie is volgens hem essentieel om het gevoel over te dragen op kinderen. Ook benadrukt hij dat de *flexibiliteit* heel belangrijk is. Als een bepaalde situatie zich voordoet, moet je daar op in kunnen spelen. Een ander belangrijk punt is de wijze waarop een vrijwilliger zich profileert. Het wisselt per vrijwilliger wat de impact is van het programma op de kinderen; een aantal doet niet onder voor de boswachters, maar anderen halen dit niveau niet. Om deze reden ziet hij het liefst dat NatuurWijs bij professionals blijft (boswachters, ZZP-ers, bijenhouders, boomverzorgers) en dat hiervoor geld beschikbaar komt. Deze mensen hebben ervaring (kwaliteit) en op betaalde krachten kan je meer bouwen (continuïteit).

Vrijwilligers

De geïnterviewde vrijwilligers hebben beiden een IVN-achtergrond en volgen de training voor NatuurWijs. Ze geven het programma samen met een coach. Het werken met kinderen was een belangrijke reden om deel te nemen aan NatuurWijs. De visie van NatuurWijs sluit aan bij hun eigen visie op natuurbeheer en beleving.

Over de opleiding van NatuurWijs zijn ze positief: deze bereidt goed voor op het geven van het programma. Ook de mentorbegeleiding wordt gewaardeerd. Daarnaast noemen ze de terugkomdag als een positief onderdeel van NatuurWijs. Dit biedt de mogelijkheid om ervaringen en methoden uit te wisselen en vragen te stellen. Zij geven daarbij aan dat het gevaar bestaat dat ervaren gidsen 'vastroesten' in een bepaalde methode. Deze staan dan niet meer open voor evaluaties, verbreding en veranderingen in het algemeen. Door elkaar feedback te geven en ervaringen uit te wisselen, kan dit voorkomen worden. Voor NatuurWijs is het namelijk belangrijk om flexibel voor een groep te staan zodat je goed kan inspelen op wat er gebeurt.

De uitvoering van hun eerste buitendag vonden ze vermoeiend, maar daarnaast hebben ze erg genoten en waren de kinderen erg enthousiast. Als de boswachters in de toekomst vrijwilligers zouden gaan coachen, staan zij hier positief tegenover, maar het belangrijkste is dat het door iemand gedaan wordt die hier feeling voor heeft. Het hoeft dus niet *per se* een boswachter te zijn. De te besteden tijd kunnen zij op dit moment nog niet goed inschatten omdat zij het programma nog maar één keer hebben uitgevoerd. Op dit moment is hun doel om twee schoolklassen per jaar te doen; meer wordt te veel en bij minder dan twee scholen in het jaar zakt de kennis weg. Als ze betaald zouden worden, zouden ze eerder bereid zijn om meer klassen te doen.

SNP, IVN, en NME-coördinatoren

IVN heeft ruim 18.000 IVN-leden die zich op vrijwillige basis inzetten voor natuur- en educatieprogramma's van IVN, waaronder ook voor kinderen. Er is dus veel ervaring met vrijwilligers aanwezig. De nadelen van het inzetten van vrijwilligers is volgens de directeur van IVN, dat je vrijwilligers geen opdrachten kunt geven, maar dat je ze moet verleiden. Soms is het dus lastig om eisen te stellen aan kwaliteit: het is minder zakelijk. Ook de continuïteit is lastig: als een programma tegenvalt, kunnen vrijwilligers er zo mee ophouden. IVN waarborgt kwaliteit door de verenigingsstructuur met afdelingen en opleiding. Op deze manier blijven vrijwilligers voor langere tijd aan IVN verbonden. Je kunt ook proberen afspraken te maken met vrijwilligers over de periode van betrokkenheid bij een programma en de jaarlijkse inzet.

De NME-coördinator Weerribben-Wieden geeft aan dat de ervaringen met vrijwilligers goed zijn. De ene vrijwilliger is wel beter dan de andere. Voor deelname aan NME-programma's wordt op dit moment niet verwacht van vrijwilligers dat ze natuurgids (IVN) zijn of een biologie-opleiding hebben. Ze moeten goed met kinderen om kunnen gaan. De inhoud komt vanuit het programma. Soms wordt de boswachter of worden leerkrachten ingezet: de programma's zijn nu zo opgezet dat je niet veel inhoudelijke kennis nodig hebt. Didactische vaardigheden zijn belangrijker. De NME-coördinator Zuid-Kennemerland sluit zich hierbij aan: vrijwilligers moeten voor een groep kunnen staan, moeten kunnen improviseren als alles niet volgens plan gaat, en moeten in staat zijn onverwachte vragen te beantwoorden.

In het Nationaal Park Zuid-Kennemerland is de rol van vrijwilligers groot. De vrijwilliger gaat met de klassen op pad en bereidt de programma's voor. Een vrijwilliger draait ongeveer twaalf keer per jaar een programma, wat neerkomt op een inzet van ongeveer tweemaal per maand gedurende zes maanden. Dit is ook een eis van Zuid-Kennemerland aan nieuwe vrijwilligers. Er zijn wel grote verschillen in intensiteit van betrokkenheid tussen de gidsen: sommige gidsen zijn dagelijks op pad, terwijl anderen een keer per maand genoeg vinden. Hiermee samenhangend ervaren de NME-coördinatoren ook verschillen in de motivatie en de betrokkenheid van vrijwilligers (heel nauw betrokken bij het programma tot af en toe een rondleiding geven). Daarnaast zijn er verschillen in leeftijd, baan of pensioen. De redenen waarom men werkzaam is als vrijwilliger bij een Nationaal Park lopen ook erg uiteen. In de Weerribben-Wieden zijn meerdere groepen vrijwilligers en clubs actief. Er is geen uitwisseling van vrijwilligers tussen de gebieden. Er zijn ook geen aparte Nationaal Park-vrijwilligers.

In het Nationaal Park Weerribben-Wieden plaatsen zowel Staatsbosbeheer als Natuurmonumenten een advertentie in lokale kranten als ze nieuwe vrijwilligers zoeken. Staatsbosbeheer heeft op deze wijze tien aanmeldingen gehad waarvan negen gepensioneerde leerkrachten zijn. De vrijwilligers krijgen een cursus. In deze cursus wordt aandacht besteed aan omgaan met kinderen van verschillende achtergronden, aan kennis van natuur en het gebied zelf, en aan het oefenen in de praktijk (meelopen). De cursus duurt vier dagdelen. Tijdens de training worden vrijwilligers actief gecoacht. Na de cursus is een contactpersoon beschikbaar voor eventuele vragen en problemen.

In de Weerribben-Wieden wordt de vrijwilligers scholing, vrijwilligersbijeenkomsten en contactbijeenkomsten aangeboden waarbij een aantal onderwerpen voor deskundigheidsbevordering aan de orde komen. Dit sluit aan bij het vrijwilligersbeleid van Zuid-Kennemerland. Dit is er op gericht om de binding van vrijwilligers met de programma's en het Nationale Park te versterken. Naast het uitvoeren van de programma's worden veel activiteiten georganiseerd. Een keer per jaar is er een uitje speciaal voor de vrijwilligers, er zijn schoolgidsen-overleggen en er wordt jaarlijks een kerstpakket uitgedeeld. Wel is er een wijziging in de beloning vanaf 2012: de basisvergoeding komt dan te vervallen en er wordt een systeem ingevoerd waarbij onkosten vergoed worden per rondleiding. De reden hiervoor is dat het werken als vrijwilliger ging lijken op betaald werk, terwijl de vrijwilliger toch weinig verplichtingen heeft die dit verantwoorden. In de Weerribben-Wieden wordt een vergelijkbaar systeem van onkostenvergoedingen gehanteerd.

Volgens de NME-coördinator Weerribben-Wieden wordt het moeilijk om voldoende vrijwilligers te vinden, omdat NatuurWijs een afgeronde tweejarige IVN-natuurgidsencursus als eis hanteert. Kwaliteitsborging is echter wel belangrijk: wat houdt het programma in en wat kun je verwachten? In zowel de Weerribben-Wieden als in Zuid-Kennemerland vindt geregeld een evaluatie plaats (1 à 2 keer per jaar) waarin feedback op het programma gegeven kan worden, maar ook op elkaar. Op die manier krijg je betrokkenheid en het zorgt ervoor dat vrijwilligers zich gewaardeerd blijven voelen.

3.3.2 SWOT-analyse

De partijen die geïnterviewd zijn, kunnen in de context van de inzet van vrijwilligers voor de uitvoering van NatuurWijs in verschillende groepen ingedeeld worden: vragende partijen, ontvangende partijen en ervaringsdeskundigen in relatie tot NatuurWijs/NME.

- NatuurCollege en Staatsbosbeheer, de initiatiefnemers van NatuurWijs, behoren tot de *vragende partijen*. Zij zien de inzet van vrijwilligers als een mogelijk scenario om de toekomst van NatuurWijs als succesvol NME-programma zeker te stellen.
- Tot de *ervaringsdeskundigen* worden gerekend: de boswachters, een trainer van NatuurWijs-gidsen, het IVN, SNP en de NME-coördinatoren. De geïnterviewde boswachters weten wat nodig is om NatuurWijs succesvol te draaien en hebben in deze context een visie op de inzet van vrijwilligers. Hetzelfde geldt voor de geïnterviewde trainer van NatuurWijs. IVN, SNP en de NME-coördinatoren van Nationale Parken hebben veel ervaring met de inzet van vrijwilligers voor NME-programma's. Zij hebben dus geen ervaring met NatuurWijs als specifiek programma, maar hebben wel waardevolle informatie over vrijwilligers en hoe hier als organisatie het beste mee om te gaan. Daarnaast geven twee vrijwilligers die sinds kort betrokken zijn bij de uitvoering van NatuurWijs hun visie op de huidige en toekomstige vormgeving van de inzet van vrijwilligers.

- Als laatste, *de ontvangende partij*, nemen we de visie van basisscholen mee. Deze scholen hebben ervaring met NatuurWijs en kunnen dus aangeven hoe zij de rol van de uitvoerder ervaren hebben en wat hierbij belangrijk is.

De verschillende visies worden aan elkaar gespiegeld en op basis daarvan worden een aantal conclusies getrokken. Dit wordt gedaan met een SWOT-analyse. Deze vorm leent zich goed om aandachtspunten van voorgenomen veranderingen binnen (non-profit) organisaties weer te geven (Desmidt & Heene, 2005). Een SWOT-analyse bestaat uit twee delen: het eerste deel omvat een interne analyse van de organisatie zelf, het tweede deel richt zich op de externe omgeving van de organisatie. De interne analyse bestaat uit een opsomming van achtereenvolgens de sterke en de zwakke eigenschappen (*Strengths* en *Weaknesses*) van de organisatie ten opzichte van de voorgenomen verandering. In relatie tot NatuurWijs betekent dit dat er wordt gekeken naar de sterktes en zwaktes van zowel de organisatie van NatuurWijs als de eigenschappen van het programma voor de inzet van vrijwilligers. In het tweede deel zullen de kansen (*Opportunities*) en bedreigingen (*Threats*) geanalyseerd worden. De sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen worden hieronder eerst besproken, rekening houdend met de aangegeven verschillende rollen van de verschillende stakeholders. Gedurende de analyse zullen wordt ook verwezen naar de eerder uitgevoerde literatuurstudie.

Strengths

- Door de inzet van vrijwilligers in plaats van boswachters is een kostenbesparing mogelijk en kan groei van het aantal scholen plaatsvinden. Dit wordt dan ook vanuit de vragende partijen als belangrijkste motivatie genoemd om hierop in te spelen. Een kanttekening hierbij is dat vrijwilligers minder zelfstandig zijn en meer begeleiding nodig hebben van coaches. Dit brengt ook kosten met zich mee.
- De boswachters zijn zeer tevreden met de training zoals die nu wordt gegeven voor NatuurWijs. Door de intensieve begeleiding en de één op één coaching worden boswachters nu goed voorbereid op het geven van NatuurWijs. Als deze intensieve begeleiding behouden blijft voor vrijwilligers is dit zeker een sterk punt. De vrijwilligers hebben de training ook hoog gewaardeerd.
- NatuurWijs is een flexibel programma. Dit kan een voordeel zijn omdat er hierdoor ruimte voor de vrijwilliger is om een eigen invulling te geven aan het programma zoals de IVN-coördinator vaststelde. Het kan de motivatie van de vrijwilligers bevorderen omdat ze dicht bij zichzelf kunnen blijven in de uitvoering.

Weaknesses

- Een belangrijke overweging voor NatuurCollege en Staatsbosbeheer bij de overstap naar vrijwilligers is kwaliteitsverlies. Ervaringen uit de praktijk zijn wat dit betreft tegenstrijdig. De ene boswachter geeft bijvoorbeeld aan dat vrijwilligers goed in staat zijn om het programma uit te voeren, terwijl de ander toch zijn bedenking heeft en denkt dat hij het zelf beter en sneller kan doen. Daarnaast blijkt uit de praktijk dat lang niet alle vrijwilligers geschikt zijn. Vaardigheden als voor een groep kunnen staan, didactisch en communicatief sterk zijn en kunnen improviseren zijn eigenschappen die nodig zijn om de kwaliteit hoog te houden, maar die niet alle vrijwilligers bezitten. IVN en NME-coördinatoren wijzen ook op dit verschil in kwaliteit. Het lijkt er dan ook in sterke mate op dat de kwaliteit van NatuurWijs afhankelijk is van de persoonlijke kwaliteiten en vaardigheden van individuele vrijwilligers. Dit kan gezien worden als een zwakte.
- Voortbordurend op bovengenoemde zwakte, is er ook een bepaalde deskundigheid vereist op het gebied van natuur. Deze wordt opgevangen door de vereiste tweejarige natuurgidsencursus van het IVN. Een NME-coördinator geeft aan dat hierdoor het vinden van vrijwilligers nog moeilijker kan worden. Daarnaast is NatuurWijs een intensief programma waarbij veel tijd gevraagd wordt van de vrijwilligers. In combinatie met de observatie dat vrijwilligers een kleinere capaciteit hebben dan de huidige uitvoerders kan gesteld worden dat de eisen die aan vrijwilligers gesteld worden wellicht aan de hoge kant zijn.
- Het flexibel programma vraagt meer van de vrijwilliger dan een NME-programma met een vast verhaal en vaste punten. Dit kan als zwaarder ervaren worden waardoor de motivatie minder kan worden.
- Naast de eerder genoemde kwaliteit van vrijwilligers komt ook de verminderde zelfstandigheid naar voren. Een boswachter geeft aan dat vrijwilligers toestemming moeten vragen alvorens een bepaalde activiteit in het bos uit te voeren.

Threats

- Staatbosbeheer ziet een vertroebeling van het gedachtegoed van NatuurWijs als een bedreiging, omdat ze vrijwilligers en zzp-ers vaak zien switchen tussen verschillende NME-programma's. Hierdoor kan het gebeuren dat vrijwilligers een mix van programma's maken wanneer ze NatuurWijs uitvoeren. Er is wel ruimte voor persoonlijke inbreng, maar wel binnen het kader van NatuurWijs. De bedreiging bestaat uit verlies van de onderscheidenheid van NatuurWijs.
- Boswachters geven aan dat zij erg graag betrokken willen blijven bij de uitvoering van NatuurWijs. Zij zien een rol als coach wel zitten maar de kans bestaat dat wanneer zij niet meer NatuurWijs zelf kunnen/mogen uitvoeren hun motivatie voor het programma zal dalen.
- Een belangrijke bedreiging kan ook zijn dat er minder vrijwilligers gevonden kunnen worden doordat de maatschappelijke agenda verandert.
- Onder de betrokken partijen bestaan meningsverschillen over de inzet van vrijwilligers. Als men kiest voor de inzet van vrijwilligers, zonder dat alle betrokkenen overtuigd zijn van juistheid van deze keuze, dan kan dat een negatief effect hebben op de betrokkenheid en de onderlinge samenwerking, vooral bij partijen die rechtstreeks met de vrijwilligers gaan werken (trainer, boswachters als coach).

Opportunities

- Uit de literatuur komt naar voren dat vrijwilligers vaak gemotiveerd worden vanuit een maatschappelijke betrokkenheid. De passie voor natuur en het werken met kinderen waar NatuurWijs aan refereert, komt op dit moment ook al sterk terug bij de betrokken personen. Dit aspect kan gebruikt worden bij de werving van vrijwilligers door hier actief op in te spelen.
- De selectie van vrijwilligers is de eerste mogelijkheid om aan kwaliteit te werken. Door bijvoorbeeld een sollicitatieprocedure kan gekeken worden of de vrijwilliger voldoet aan de eisen die gesteld worden.

3.4 Conclusies

Deze paragraaf bevat de conclusies van Hoofdstuk 3: In hoeverre is het wenselijk om vrijwilligers in te zetten bij de uitvoering van NatuurWijs?

Conclusies literatuurstudie in relatie tot NatuurWijs

Uit het literatuuronderzoek blijkt dat vrijwilligers gemotiveerd worden door eigen persoonlijke voordelen, zoals het opdoen van werkervaring, sociale contacten en betrokkenheid bij de organisatie. De hedendaagse vrijwilliger eist enerzijds afgebakende taken met tastbare resultaten en anderzijds ook ruimte om mee te kunnen denken en eigen invulling te geven aan zijn inzet.

Voor NatuurWijs betekent dit dat het NatuurCollege een balans moet vinden tussen de vraag vanuit de organisatie en de vraag vanuit de vrijwilliger. Bij het aantrekken van vrijwilligers dient NatuurWijs vooraf duidelijkheid te scheppen over de verwachtingen en de werkzaamheden. Daarnaast zullen vrijwilligers ook op zoek zijn naar een toegevoegde waarde voor zichzelf. Het NatuurCollege kan hier op inspelen door duidelijk te maken wat de vrijwilliger geboden kan worden, bijvoorbeeld trainingen, workshops voor persoonlijke ontwikkeling en groeimogelijkheden binnen de organisatie. Belangrijk is te beseffen dat de beweegredenen per vrijwilliger kunnen verschillen en dat een betere 'person-situation'-fit gevonden kan worden door hiernaar te informeren. Een flexibele opstelling van de organisatie voor werktijden, verantwoordelijkheden en werkzaamheden komen de motivatie en prestatie van de vrijwilliger ten goede. Het moet voor de vrijwilligers echter ook duidelijk zijn dat hun inzet niet geheel vrijblijvend is. Door bij potentiële vrijwilligers het maatschappelijk belang van NatuurWijs te onderstrepen, zullen zij wellicht sneller gemotiveerd zijn om zich in te zetten.

Daarnaast is het belangrijk dat het NatuurCollege nadenkt over het type vrijwilligers dat ze zoekt en de kwaliteiten die daarbij horen. Wil het NatuurCollege jonge of oudere vrijwilligers, welke achtergronden en werkervaringen zijn belangrijk, wat moet het kennisniveau zijn etc. Als de eisen waaraan vrijwilligers moeten voldoen duidelijk zijn, is het ook zaak deze te communiceren, zodat de juiste mensen reageren. Dat maakt ook het selecteren makkelijker. Daarnaast moet ook nagedacht worden over de waardering en beloning van vrijwilligers om betrokkenheid te blijven stimuleren.

Hoe zien de betrokken partijen de inzet van vrijwilligers in plaats van boswachters bij het programma?

De verschillende partijen denken verschillend over de inzet van vrijwilligers. NatuurCollege en Staatsbosbeheer staan positief tegenover deze inzet, vooral uit het oogpunt van kostenbesparing. Aandachtspunten zijn het kennisniveau van de vrijwilligers en de continuïteit. De directeur van het IVN heeft een lichte voorkeur voor boswachters omdat het lastig is om eisen te stellen aan vrijwilligers wat betreft kwaliteit en continuïteit. Als dit voldoende gewaarborgd kan worden, zijn vrijwilligers een optie. De geïnterviewde leerkrachten hebben ook een voorkeur voor boswachters, gezien hun gebiedskennis, deskundigheid en autoriteit. De geïnterviewde trainer geeft de voorkeur aan professionals boven vrijwilligers vanuit het oogpunt van kwaliteit en continuïteit. De geïnterviewde boswachters zijn verdeeld over de inzet van vrijwilligers. Enerzijds kunnen door de inzet van vrijwilligers meer scholen bereikt worden, anderzijds vraagt het programma veel tijd en deskundigheid van een vrijwilliger. De geïnterviewde vrijwilligers vinden zichzelf geschikt, maar zijn beperkt in het aantal scholen dat ze per jaar kunnen begeleiden.

Wat zijn sterke en zwakke punten bij de inzet van vrijwilligers ten opzichte van boswachters?

Een sterk punt bij de inzet van vrijwilligers zou een kostenbesparing kunnen zijn, omdat de kosten van boswachters of andere groenprofessionals niet gemaakt hoeven te worden. Een ander sterk punt is dat door de inzet van vrijwilligers meer scholen bereikt zouden kunnen worden, mits voldoende vrijwilligers gevonden kunnen worden. Dat laatste kan overigens ook een bedreiging zijn, want het is niet eenvoudig om geschikte en deskundige vrijwilligers te vinden. Kwaliteitsverlies is een serieuze bedreiging. Bij de inzet van boswachters of andere groenprofessionals is deskundigheid en continuïteit eerder gegarandeerd.

De flexibiliteit van NatuurWijs, waarbij ruimte is voor eigen inbreng van de vrijwilliger is een sterk punt bij het werven van vrijwilligers, omdat de hedendaagse vrijwilliger graag mee wil denken. In dit kader is ook de training en begeleiding van NatuurWijs een sterk punt, omdat vrijwilligers goed voorbereid worden. Flexibiliteit kan tevens een zwak punt zijn, omdat een flexibel programma meer van een vrijwilliger vraagt dan een programma dat vast ligt. Een andere bedreiging die hieruit voortvloeit is de vertroebeling van het gedachtegoed van NatuurWijs door teveel persoonlijke inbreng. Tot slot kan de inzet van vrijwilligers een bedreiging vormen voor de motivatie en betrokkenheid van boswachters bij het programma.

Foto: NatuurWijs, Geertemarie de Gelder.

4 Opschaling naar Nationale Parken

4.1 Inleiding en werkwijze

Eind 2011 loopt de financiering van het programma NatuurWijs af. Het NatuurCollege en Staatsbosbeheer oriënteren zich op een haalbaar en betaalbaar vervolg. Een mogelijke ontwikkelingsrichting is uitrol van het programma naar Nationale Parken (NP'en). NatuurCollege en Staatsbosbeheer hopen door deze eventuele opschaling het programma NatuurWijs meer als één geheel te kunnen profileren, vooral met het oog op het aantrekken van fondsen en sponsors en de mogelijkheid tot het bereiken van meer basisscholen.

De volgende onderzoeksvragen worden in dit hoofdstuk beantwoord (zie ook paragraaf 1.2):

- 1 In hoeverre achten betrokken partijen het haalbaar NatuurWijs uit te breiden naar Nationale Parken?
- 3 Hoe positioneert NatuurWijs zich ten opzichte van andere grote buitenprogramma's (Bewaarde Land, Natuursprong, Van Luchtkasteel tot Dassenburcht, Woordvoerders van de Natuur) voor scholen?
- 4 Welke NME-programma's voor scholen bieden Nationale Parken nu/eind 2011 aan; in hoeverre voldoen zij hiermee aan het basispakket?
- 5 Zou toevoeging van NatuurWijs aan het bestaande aanbod van natuurbelevingsprogramma's in Nationale Parken meerwaarde kunnen hebben in relatie tot het basispakket en/of in relatie tot de vraag van scholen?
- 6 Wat verwacht NatuurWijs aan inspanningen van Nationale Parken en in hoeverre willen/kunnen de NP'en daaraan voldoen, nu of op de langere termijn?
- 7 Zou aanvulling van het aanbod aan natuurbelevingsprogramma's in Nationale Parken met NatuurWijs meerwaarde kunnen hebben, wellicht op de iets langere termijn?

Voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 2 heeft de ACT-groep interviews gehouden met verschillende stakeholders: NatuurCollege (projectleider), Staatsbosbeheer (projectleider), NME-coördinatoren van de Nationale Parken Zuid-Kennemerland en Weerribben-Wieden, IVN (directeur), drie leerkrachten van basisscholen, drie boswachters, twee vrijwilligers en een NatuurWijstrainer om na te gaan hoe zij denken over de haalbaarheid van uitbreiding naar Nationale Parken en de rol van organisatorische aspecten en middelen beschreven. De standpunten van de stakeholders op deze onderwerpen zijn in de stakeholderanalyse tegenover elkaar gezet (zie Hoofdstuk 3).

Voor vraag 3 t/m 6 heeft Alterra een systematische vergelijking gemaakt van vijf grote NME-programma's op een aantal relevante kenmerken (doelgroep, intensiteit, concept, betrokkenheid vrijwilligers, omvang), om de positie van NatuurWijs te kunnen duiden. Daarnaast is desk-research uitgevoerd naar het aanbod van Nationale Parken, aangevuld met interviews met NME-coördinatoren van de parken.

4.2 Natuur- en milieueducatie in Nationale Parken

In deze paragraaf wordt de opschaling van NatuurWijs naar Nationale Parken besproken. Het begint met een schets van de Nationale Parken in Nederland (par. 4.2.1) en gaat vervolgens in op het educatiebeleid van deze Parken (par. 4.2.2). In paragraaf 4.2.3 wordt beschreven wat de NP'en momenteel aanbieden aan natuureducatieprogramma's voor basisscholen en in par. 4.2.4 de positie van NatuurWijs hierin. Tot slot komt de positie van NatuurWijs ten opzichte van andere grote educatieprogramma's aan de orde (par. 4.2.5).

4.2.1 Nationale Parken

Nederland heeft twintig Nationale Parken (figuur 4.1). Het zijn aaneengesloten natuurgebieden van minimaal 1000 ha. Elk park wordt gekenmerkt door een karakteristiek Nederlands natuurlandschap met bijzondere planten en dieren. Het zijn gebieden met een aantoonbaar hoge natuurkwaliteit, die toegankelijk zijn en waar bezoekers welkom zijn, waar een aansprekend pakket aan educatieve producten wordt aangeboden en waar bezoekers kunnen genieten van rust, ruimte en voorzieningen zonder de natuurdoelstelling van het gebied te schaden (SNP, 2011).

Figuur 4.1. Ligging van de Nationale Parken in Nederland (CBS, PBL, Wageningen UR, 2010).

De Parken liggen verspreid over Nederland met uitzondering van het westen van het land. Hier ligt slechts 1 park: Zuid-Kennemerland. Het grootste park is De Oosterschelde, het kleinste park is De Groote Peel (zie tabel 4.1).

Grondeigenaren, terreinbeherende organisaties en andere betrokkenen zorgen voor beheer en inrichting van een Nationaal Park. Staatsbosbeheer is verreweg de grootste beheerder in de Nationale Parken, gevolgd door Natuurmonumenten.

Alle Nationale Parken werken samen in de koepelorganisatie Stichting Samenwerkingsverband Nationale Parken (SNP) en met het ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie (EL&I), Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, de 12 Landschappen, de Federatie Particulier Grondbezit en het IVN (Vereniging voor Natuur- en Milieueducatie).

Tabel 4.1. Nationale Parken in Nederland en hun omvang in ha.

Naam	ha	Naam	ha
Oosterschelde	37.000	De Maasduinen	4.200
Nationaal beek- en esdorpenland- schap Drentsche Aa	10.600	De Alde Feanen	4.000
De Biesbosch	9.000	Zuid-Kennemerland	3.800
Drents-Friese Wold	6.100	Grenspark De Zoom - Kalmthoutse Heide	3.750
Lauwersmeer	6.000	Dwingelderveld	3.700
Utrechtse Heuvelrug	6.000	Weerribben-Wieden	3.500
De Hoge Veluwe	5.400	De Loonse en Drunense Duinen	3.400
Schiermonnikoog	5.400	De Sallandse Heuvelrug	2.740
Veluwezoom	5.000	De Meinweg	1.700
Duinen van Texel	4.300	De Groote Peel	1.340

4.2.2 Educatiebeleid in Nationale Parken

Voorlichting en educatie zijn belangrijke pijlers voor natuurbeleving, draagvlak en betrokkenheid bij de Nationale Parken en het Nederlandse natuurbeleid. De Stichting Samenwerkingsverband Nationale Parken heeft in het Strategisch Meerjarenplan 2011 haar visie op voorlichting en educatie verwoord. Dit is nader uitgewerkt in het Basis- en Pluspakket Voorlichting en Educatie Nationale Parken 2011-2015 (Vos, 2010).

In het Basispakket zijn de activiteiten opgenomen die in elk Nationaal Park² worden aangeboden. Dit zijn bijvoorbeeld cursussen en excursies voor omwonenden van de NP'en, scholing van vrijwilligers, gastheercursussen, het inzetten van nieuwe media en informatiezuilen in de NP'en. In het Basispakket staat ook welke educatiemogelijkheden basisscholen geboden moeten worden:

- Buitenprogramma voor lokale basisscholen: elke basisschoolleerling van aangrenzende gemeenten moet ten minste één keer in zijn schoolcarrière in het Park zijn geweest met een speciaal programma over het Nationaal Park. Streven naar presentaties van het geleerde door leerlingen aan ouders/bewoners.
- Educatiemateriaal (begeleid of onbegeleid) voor op basisscholen voor ten minste twee niveaus, deels te gebruiken voor buitenschools.

Met het Basispakket streeft SNP naar het waarborgen van een minimumkwaliteit van NME van Nationale Parken, zodat eenduidigheid onderling wordt behouden. Elk Nationaal Park heeft de verplichting om een Basispakket voorlichting en educatie (V&E) aan te bieden. De samenstelling en invulling van het pakket ligt bij de Nationale Parken zelf. SNP bemoeit zich niet met het programma-aanbod van de afzonderlijke Nationale Parken.

Het IVN heeft de taak om de Nationale Parken te ondersteunen in hun communicatie en educatie. Hiervoor is in bijna elk park een coördinator voorlichting en educatie van IVN Nederland actief. De coördinator maakt een meerjarenbeleidsplan en stimuleert de samenwerking met organisaties als de VVV en NME-centra. Ook zorgt de coördinator voor een jaarprogramma met alle educatieve- en voorlichtingsactiviteiten. Deze activiteiten voert hij of zij uit, samen met een educatief medewerker die in sommige Parken aanwezig is.

De meeste Parken hebben één of meer bezoekerscentra van waaruit de educatieve activiteiten worden georganiseerd en waar bezoekers en omwonenden informatie kunnen krijgen. Het doel van de verschillende vormen van voorlichting en educatie is om kinderen en volwassenen in contact te brengen met de natuur en ze belangstelling, begrip en respect voor de natuur bij te brengen. Op die manier wordt maatschappelijke steun ontwikkeld voor natuurbehoud en Nationale

2) Met uitzondering van de Nationale Parken Hoge Veluwe, Veluwezoom en Zoom – Kalmthoutse Heide omdat zij niet onder het Basispakket vallen. Deze Parken zullen in het navolgende ook buiten beschouwing blijven.

Parken. Alle Parken beschikken over een eigen website. De meeste Parken hebben daarnaast een informatiekraant met informatie over het park en de activiteiten van het bezoekerscentrum. Voor meer specifieke informatie zijn er brochures, folders en kaarten.

4.2.3 Educatie voor het basisonderwijs in Nationale Parken

Om na te gaan of het NatuurWijsprogramma ondergebracht kan worden bij Nationale Parken is eerst geïnventariseerd wat het huidige aanbod is voor natuureducatie voor basisscholen in Nationale Parken. Via de websites van de Parken is voor ieder park het aanbod in kaart gebracht, zo nodig aangevuld met telefonische informatie.

Uit deze inventarisatie blijkt het volgende:

- Alle Parken hebben voor alle groepen van de basisschool één of meer educatieve programma's.
- De programma's verschillen per park. Er zijn geen standaardprogramma's die in alle Parken gebruikt worden met uitzondering van de drie Limburgse Parken, waar één IVN-consulentschap coördineert (incl. één online reserveringssysteem).
- De programma's van de Parken zijn zeer divers. Thema's die vaak voorkomen zijn dieren, landschappen en seizoenen zoals blijkt uit de volgende titels van programma's: op zoek naar waterdiertjes/ bodemdiertjes/watervogels/spinnen, natuurtochten in samenwerking met poppentheater, strand-, duin-, jutters- wadexcursies, overleven in het bos, nachtwandeling sterren en vleermuizen, op pad met de boswachter te voet of op de fiets, vaartochten, watersafari, kleurenspeel, bommen-, kikker-, kabouter-, padden-, vierseizoenen-, bever-, kriebelbeestjespad, bezoek eendenkooi, braakbalonderzoek, vrienduilen, ontdek de herfst/lente/ sporen, zandgebak en luchtkastelen, bij en hei, hoogveen, in de sporen van Tjeu, geluid en stilte, Joep gaat op reis.
- De landelijke programma's (zie paragraaf 4.2.4) worden nauwelijks aangeboden in de Parken met uitzondering van de Utrechtse Heuvelrug die NatuurWijs en Van Luchtkasteel tot Dassenburcht aanbiedt en de Loonse en Drunense duinen waar het Bewaarde Land gegeven wordt.
- Het gaat meestal om het beleven van de natuur, maar ook cultuur en geschiedenis zijn onderwerp van programma's. De programma's zijn vaak afgestemd op het type landschap (duinen, water) van het Nationaal Park.
- De vorm van de programma's is vaak een verhaal of spel. Bij veel programma's moeten de kinderen opdrachten uitvoeren. Soms krijgen ze hiervoor een (veldwerk)rug/knapsakje met hulpmiddelen.
- De programma's duren gemiddeld 1 tot 2 uur en vinden plaats in het voor- of naseizoen.
- De meeste Parken bieden programma's met en zonder gids aan. De gidsen zijn over het algemeen boswachters van Staatsbosbeheer of Natuurmonumenten of Provinciale Landschappen. Ook wordt gebruik gemaakt van schoolgidsen. Dit zijn vaak IVN-ers die opgeleid zijn om schoolklassen te begeleiden. Bij programma's zonder gids is de leerkracht de begeleider.
- Een aantal Parken biedt een docentenhandleiding om de buitenlessen voor te bereiden en na te bespreken (onder andere Zuid-Kennemerland, Weerribben-Wieden, Schiermonnikoog). In een aantal Parken zijn ook leskisten beschikbaar (onder andere Grote Peel, Oosterschelde).
- Alleen in Zuid-Kennemerland, Grote Peel en Oosterschelde wordt melding gemaakt van een doorlopende leerlijn. Bij de andere Parken is het vaak onduidelijk hoe het programma bijdraagt aan de kerndoelen voor natuuronderwijs.
- Sommige Parken bieden hun programma's aan via een commerciële aanbieder (Texel) of via het MECC (Oosterschelde).
- De kosten van de programma's variëren per park. Zo zijn de kosten voor programma's in de Weerribben-Wieden nihil als het gaat om scholen uit de gemeente Steenwijkerland omdat de gemeente het project subsidieert. Gemiddeld voor alle Parken bedragen de kosten ca. 1,75 euro per kind per activiteit. In geval van bijzondere arrangementen bijvoorbeeld vaartochten of combinatie met poppentheater zijn de kosten hoger: 3 tot 5 euro per kind. Niet alle Parken vermelden overigens de kosten op hun website.

Uit dit overzicht blijkt dat alle Parken voldoen aan de eis van het Basispakket Voorlichting en Educatie om een buitenprogramma aan te bieden voor lokale basisscholen. Deze eis is overigens niet erg hoog. Ook hoe dat buitenprogramma eruit moet zien, is niet nader gedefinieerd. Uit het overzicht blijkt dan ook een enorme verscheidenheid aan programma's in de Nationale Parken.

De Parken hoeven dus geen NatuurWijs of een ander meerdaags programma in te voeren om te voldoen aan de eis van het Basispakket. Toch kan NatuurWijs een meerwaarde hebben voor het aanbod van Nationale Parken, want uit het overzicht blijkt ook dat er nauwelijks meerdaagse programma's worden aangeboden.

4.2.4 NatuurWijs in Nationale Parken

Op dit moment wordt NatuurWijs alleen aangeboden in het Nationaal Park de Utrechtse Heuvelrug, en wel via een pilot. De bedoeling is dat NatuurWijs wordt gegeven aan de groepen 5 en/of 6 van basisscholen in het gebied. Momenteel worden hiervoor vrijwilligers getraind.

Uit een korte inventarisatie van de ACT-groep bij de andere Nationale Parken bleek dat men voorlopig nog geen plannen³ heeft om NatuurWijs aan te bieden. NME-coördinatoren van Zuid-Kennemerland en Weerribben-Wieden gaven in interviews met de ACT-groep aan dat ze op dit moment niet geïnteresseerd zijn in NatuurWijs, omdat ze in het najaar van 2011 gaan starten met het programma Woordvoerders van de Natuur. Naar aanleiding hiervan heeft de ACT-groep ook bij andere Parken telefonisch nagegaan of Woordvoerders van de Natuur in hun NME-programma wordt opgenomen en of men belangstelling heeft voor NatuurWijs.

Hieruit bleek dat nog tien Nationale Parken van plan zijn om eind 2011, begin 2012 het programma Woordvoerders van de Natuur in te voeren. Door voornamelijk financiële redenen ziet men op korte termijn geen mogelijkheid om daarnaast ook NatuurWijs op te nemen in het NME-programma. Naast deze redenen gaven de NME-coördinatoren verschillende motivaties voor de keus om NatuurWijs (voorlopig) niet in te voeren in hun Nationale Park. In Drenthe wordt het programma inhoudelijk als deels overlappend gezien en op Schiermonnikoog is er maar één school waardoor de markt te klein is om naast het ingevoerde Woordvoerders van de Natuur nog een programma op te starten. Voor scholen die vanaf het vasteland naar Schiermonnikoog komen, is de meeste vraag naar korte programma's en is NatuurWijs dus niet geschikt. Bij Nationaal Park de Oosterschelde is er wellicht op de lange termijn interesse en in Limburg zijn de drie Nationale Parken (De Grote Peel, De Meinweg, De Maasduinen) gezamenlijk bezig met een inventarisatie om een extra programma in te voeren. Voorwaarde is dat het programma aansluit bij de behoefte van scholen. De NME-coördinator van Weerribben-Wieden geeft wel aan dat er tussen het huidige aanbod en NatuurWijs een groot verschil zit. Er zijn nu geen programma's waarin drie dagen actief naar buiten wordt gegaan. Maar omdat ze in september starten met Woordvoerders van de Natuur wordt het verschil in aanbod teniet gedaan, omdat hier ook een buitenprogramma in zit. NatuurWijs wordt niet als aanvullend gezien. Dit wordt ook benadrukt door de NME-coördinator van Zuid-Kennemerland. Hier zijn al voldoende programma's die naar tevredenheid lopen. Verder hangt het samen met het tekort aan beschikbare middelen zoals tijd, geld en mankracht. Door het intensieve karakter van NatuurWijs zijn er waarschijnlijk meer kosten en uren verbonden aan de uitvoering. De NME-coördinator van de Weerribben-Wieden zegt hierover: Als er een compleet programma is dat ons weinig inspanning en tijd kost, zijn we bereid dat aan te bieden in ons gebied.

4.2.5 Positie NatuurWijs ten opzichte van andere natuurbelevingsprogramma's

Naast NatuurWijs bestaan er nog een aantal landelijke natuureducatieve buitenprogramma's voor het basisonderwijs. De belangrijkste zijn Woordvoerders van de Natuur, het Bewaarde Land, van Luchtkasteel tot Dassenburcht en Natuursprong. De vraag is in hoeverre NatuurWijs uniek/anders is ten opzichte van deze programma's. Daarom is een korte inventarisatie gemaakt van doel, inhoud en opzet van deze programma's.

Het Bewaarde Land

Het Bewaarde Land is een natuurbelevingsprogramma met een verhaal voor leerlingen van groep 5 en 6 van het basisonderwijs. Het doel is bij leerlingen een ontwikkeling op gang te brengen naar zorg, respect en liefde voor de natuur. Er is binnen het programma aandacht voor hoofd, hart en

3) Er is een kort telefonisch interview gehouden met de Nationale Parken met als belangrijkste vraag of men van plan was binnenkort NatuurWijs in te voeren. De negatieve reactie van de Parken wil echter niet zeggen dat men tegen NatuurWijs is. Door de situatie en door onvoldoende kennis van het programma hebben de geïnterviewden volgens ons geen weloverwogen besluit kunnen nemen.

handen. De fysieke en emotionele beleving staat voorop. Kennisoverdracht is geen doel op zich. Er zijn drie buitendagen in het Bewaarde Land in drie achtereenvolgende weken. De begeleiding buiten vindt plaats door vrijwilligers. Het programma wordt wekelijks in de klas voorbereid door de leerkracht aan de hand van een projecthandleiding. De doelstellingen van Het Bewaarde Landprogramma sluiten goed aan bij de landelijke kerndoelen voor het basisonderwijs. Het programma wordt gegeven op zes locaties: Baarn, Boxtel, Breda, Drunense duinen (Waalwijk en Zuidzijde), Wassenaar (Meijndel). De kosten voor deelname bedragen € 15,90 tot € 25 per kind.

Woordvoerders van de Natuur

Woordvoerders van de Natuur is een educatief programma waarbij leerlingen van groep 7 of 8 in de huid van een onderzoeker, journalist, ondernemer of andere beroepsbeoefenaar kruipen. Ze presenteren na afloop hun bevindingen aan een volwassen publiek. Het doel is om de leerlingen meer te verbinden met de natuur in hun eigen leefomgeving. De leerlingen worden een dagdeel ontvangen door een boswachter in een natuurgebied. Daar doen ze opdrachten onder begeleiding van vrijwilligers of ouders. De leerkracht doet de voorbereiding en de verwerking (presentatie) in de klas. Deelnemende leerkrachten krijgen vooraf een workshop van een dagdeel. Het programma sluit aan bij verschillende kerndoelen en is gratis. Op de website staan geen locaties waar het programma wordt gehouden.

Van Luchtkasteel tot Dassenburcht

Van Luchtkasteel tot Dassenburcht is een educatief programma voor groep 1 t/m 8 en gaat over het leven op een landgoed. Het doel is kennismaken met de natuur, de historie en het beheer van landgoederen. Er is een lespakket beschikbaar voor vier niveaus: groep 1-2, groep 3-4, groep 5-6 en groep 7-8. Samen vormen de lessen een doorgaande leerlijn. Het lespakket bestaat uit binnenlessen op school en 1 of 2 buitenlessen op het landgoed. Een buitenles duurt ca. 1,5 uur. Per groep en per les staat vermeld bij welke kerndoelen de les aansluit. De leerkracht geeft de binnenles en vrijwilligers doen de buitenlessen. In 2006 namen 65 landgoederen deel. De kosten voor deelname bedragen voor scholen met minder dan 150 leerlingen € 75,- en voor scholen met 150 of meer leerlingen € 150,-.

Natuursprong

Natuursprong heeft tot doel het buitenspelen en bewegen in de natuur te stimuleren. Het is de bedoeling dat kinderen van 4 tot 12 jaar na het volgen van het beweegprogramma de weg naar de natuurgebieden ook zelf kunnen vinden met leeftijdsgenoten en ouders. Het programma heeft geen educatief karakter. Kinderen gaan twee keer in een jaargang naar een (speel)bos. Het programma duurt 1,5 à 2 uur. De begeleiding is in handen van jeugdwerkers met een CIO-opleiding. De boswachter komt tijdens de middag langs in zijn uniform. Natuursprong richt zich in eerste instantie op buitenschoolse activiteiten. Doelgroepen zijn de Buitenschoolse Opvang (BSO), jeugdwerk en de brede school. Natuursprong wordt aangeboden op veertien locaties verspreid over Nederland. Zowel grote steden zoals Amsterdam, Utrecht, Eindhoven, Arnhem nemen deel, als ook kleinere gemeenten zoals Schoorl, Utrechtse Heuvelrug en Wijchen. Kosten variëren per locatie. Soms is deelname gratis.

Onderscheid tussen programma's

Uit de inventarisatie blijkt dat het Bewaarde Land, Woordvoerders en Luchtkasteel vergelijkbare doelen nastreven als het programma NatuurWijs. Ook in deze programma's gaat het om het beleven en kennismaken met de natuur met als doel verbondenheid met die natuur te bewerkstelligen. De wijze waarop dit gebeurt verschilt per programma bijvoorbeeld door onderzoek of door een verhaal. Bij deze programma's horen ook buitenprogramma's variërend in duur van 1,5 uur tot 3 dagen. Begeleiding vindt meestal plaats door een combinatie van vrijwilligers, boswachters en leerkrachten. Geen enkel programma heeft een landelijke dekking.

NatuurWijs is deels vergelijkbaar met het Bewaarde Land, waarbij ook aandacht is voor hart en handen en er ook drie buitendagen gehouden worden. Natuursprong onderscheidt zich nog het meest van de andere programma's, omdat het zich specifiek richt op bewegen en beleven in de natuur en geen educatief karakter heeft.

4.3 Visie van actoren op opschaling NatuurWijs

Deze paragraaf gaat eerst in op de visie van actoren op opschaling van NatuurWijs naar Nationale Parken (par 4.3.1). Daarna wordt ingegaan op de middelen die de stakeholders in de toekomst in kunnen zetten voor NatuurWijs (par. 4.3.2).

4.3.1 Visie van actoren op opschaling NatuurWijs

NatuurCollege

NatuurCollege ziet meerdere voordelen in de uitbreiding naar Nationale Parken. NatuurWijs krijgt een groter verspreidingsgebied (breder draagvlak) en toegang tot een organisatie die de trainingen en de contacten met scholen zou kunnen regelen. Daarnaast zijn Nationale Parken gebieden die kinderen en scholen aanspreken. Op deze manier kan er een win-win situatie ontstaan: meer kinderen naar de Nationale Parken en NatuurCollege heeft meer locaties waar NatuurWijs uitgevoerd kan worden. Een nadeel kan volgens NatuurCollege zijn dat het lastiger wordt om de identiteit van het programma te behouden.

Ook voor andere partijen ziet NatuurCollege een meerwaarde voor de uitbreiding naar Nationale Parken. Staatsbosbeheer krijgt een breder draagvlak zodat hun werkzaamheden en betrokkenheid in NatuurWijs meer verspreid wordt. Voor basisscholen wordt het aanbod aan natuurbelevingsprogramma's binnen Nationale Parken gevarieerder. De meerwaarde voor Nationale Parken is dat zij een educatieprogramma kunnen aanbieden wat herkenbaar is voor het hele stelsel van NP'en. Voor IVN kan de uitbreiding betekenen dat zij betrokken raken bij een nieuw educatieprogramma. Bovendien wordt IVN hierdoor ook betrokken bij een bredere coalitie van NatuurCollege, Staatsbosbeheer en Wageningen University.

Wat betreft de betrokkenheid van Nationale Parken in de organisatie van NatuurWijs zegt NatuurCollege dat het park het programma kan vormgeven door bestaande initiatieven te bundelen. Daarnaast kunnen de IVN-afdelingen de rol vervullen als coördinator van trainingen. Deze werkwijze is gebaseerd op de ervaringen uit het pilotprogramma in de Utrechtse Heuvelrug. Hier zijn de vrijwilligers uit de omgeving van het park en de educatie-initiatieven in het park bij elkaar gebracht en is de mogelijkheid besproken om één herkenbaar educatieprogramma voor het hele Nationale Park in te voeren. Ook kunnen de Parken helpen bij het vinden van lokale fondsen voor het financieren van de trainingen. De Parken zijn zelf lokaal veel beter op de hoogte wat de mogelijkheden in deze gebieden zijn.

Staatsbosbeheer

Staatsbosbeheer ziet Nationale Parken als het visitekaartje voor het programma. Volgens hen ligt in de buurt van Nationale Parken ook een doelgroep voor NatuurWijs. Deze basisscholen hebben interesse in natuuronderwijs, vaak meer geld te besteden en goede mogelijkheden om dit relatief intensieve lesprogramma te volgen. NatuurWijs wordt ook aangeboden aan scholen in de grote steden maar de bereikbaarheid van de Parken kan een probleem vormen. In de steden biedt Staatsbosbeheer ook Natuursprong aan. Tijdens dit programma gaan de kinderen een middag naar een speelbos in de buurt van de grote stad. Hierbij hoeven geen lange afstanden afgelegd te worden.

Nationale Parken hebben volgens Staatsbosbeheer een belang bij de uitbreiding omdat zij zich hierdoor kunnen profileren aan de hand van NatuurWijs. Zelf heeft Staatsbosbeheer ook veel grond in de Nationale Parken, dus voor hen is het ook belangrijk dat de Nationale Parken meer naamsbekendheid krijgen.

Samenwerkingsverband Nationale Parken (SNP)

SNP beroept zich op het Basispakket Voorlichting en Educatie (V&E). Elk Nationaal Park heeft de verplichting dit aan te bieden, maar de samenstelling en invulling van het pakket ligt bij de Nationale Parken zelf.

IVN Natuur- en milieueducatie

Het IVN is op dit moment betrokken bij NatuurWijs via de pilot op de Utrechtse Heuvelrug en de directeur van IVN zit in de stuurgroep van NatuurWijs. Wanneer IVN betrokken wordt bij de uitvoering van NatuurWijs kan concurrentie optreden met andere programma's zoals Woordvoerders van de Natuur, waarin IVN al partner is. Het wordt lastig om subsidie te vinden voor een programma met dezelfde doelgroep als het grootschalig ingevoerde Woordvoerders van de Natuur.

Basisscholen

De leerkrachten van de drie basisscholen die ervaring hebben met NatuurWijs op verschillende natuurlocaties geven aan dat ze voor henzelf weinig belang zien in opschaling van NatuurWijs. Het maakt volgens hen niet uit in welk bosgebied het programma gevolgd wordt "of het nu een Nationaal Park is of een gebied om de hoek". Locaties zijn geschikt wanneer je gebruik kan maken van deskundigen die enthousiast zijn. Doel, plaats en activiteiten dienen op elkaar afgestemd te zijn. Een voordeel van een Nationaal Park kan zijn dat juiste activiteiten en juiste materialen makkelijker voor handen zijn en dat heeft een meerwaarde. Een nadeel zijn de hogere kosten voor vervoer omdat Nationale Parken vaak verder weg liggen.

Boswachters

Voor de geïnterviewde boswachters heeft de uitbreiding van NatuurWijs naar Nationale Parken geen direct gevolg en zij hebben er dus ook geen belang in. Opschaling kan als voordeel hebben dat er meer scholen bereikt kunnen worden en dat meer scholen aan het programma kunnen deelnemen, omdat er meer mensen beschikbaar zijn die het programma kunnen uitvoeren.

4.3.2 Organisatie en middelen

Uit de interviews blijkt dat de betrokken partijen in de toekomst verschillende middelen in kunnen zetten voor NatuurWijs. Tabel 4.2, aan het eind van deze paragraaf, geeft de huidige en mogelijke toekomstige organisatie en taakverdeling weer vanuit de visie van NatuurCollege en Staatsbosbeheer.

Staatsbosbeheer en NatuurCollege

Bij Staatsbosbeheer is veel in beweging en daarom zal pas eind 2011 duidelijk worden welke bijdrage Staatsbosbeheer kan en wil leveren. Het streven is om via inhoudelijke deskundigen betrokken te blijven bij het programma. Voor de boswachters heeft men een coachende rol in gedachten.

NatuurCollege en Staatsbosbeheer zoeken voor de toekomst naar een organisatievorm bijvoorbeeld een stichting, waarbij ook het IVN en de Nationale Parken betrokken zijn. Volgens NatuurCollege zijn samenwerkingsverbanden een goede mogelijkheid om zaken te regelen. Zo verwachten ze dat het dan makkelijker wordt om sponsors te vinden voor het programma.

In de toekomst moeten deelnemende scholen mogelijk betalen voor deelname aan het programma. De uitvoering van het programma door boswachters kost ca. 1000 euro. Daarnaast zijn er kosten voor het trainen van toekomstige uitvoerders, het (les-)materiaal, de trainers en de locatie. De kosten van NatuurWijs per kind komen neer op € 6 per dag, dus totaal € 18 per kind per jaar. De vraag is of scholen € 18 per kind per jaar kunnen of willen betalen. Er is op scholen wel budget voor dit soort activiteiten, maar de scholen mogen zelf bepalen waaraan ze dat uitgeven. Volgens Staatsbosbeheer wordt een gratis programma niet op waarde geschat wat betreft de kwaliteit. Wanneer er voor een programma betaald moet worden, verwachten scholen waarschijnlijk een kwalitatief beter programma.

Basisscholen

De geïnterviewde leerkrachten geven aan graag door te willen gaan met NatuurWijs, ook als er in de toekomst kosten aan verbonden zijn, mits deze niet te hoog zijn. Eén leerkracht zegt dat als er betaald moet worden, dit een stok achter de deur is om tijd vrij te maken voor NatuurWijs en de lessen goed voor te bereiden. Scholen hebben niet veel geld voor natuureducatie. Als voorbeeldbedrag wat haalbaar is, wordt € 1- per kind genoemd. Het geldt dat nu besteed wordt aan natuureducatie verschilt sterk per school.

Boswachters

De boswachters zouden graag meer uren in NatuurWijs willen steken om meer scholen het programma aan te kunnen bieden. Ze vinden het een goed programma en ze vinden het leuk om te geven. Eén boswachter geeft aan dat zolang het kan hij vasthoudt aan het programma. “Maar als er in uren moet worden gesneden, kunnen we overgaan naar twee dagen in plaats van drie buitendagen, als we op die manier wel meer klassen kunnen aanhouden. Dat is dan belangrijker dan vasthouden aan het programma”. Een andere boswachter geeft aan dat hij het een beperking van het programma vindt dat hij met het vaste programma één school drie dagen meeneemt naar buiten in plaats van drie scholen één dag.

De mogelijke rol van boswachter als coach van vrijwilligers wordt door de geïnterviewden als positief gezien, maar men vindt het ook belangrijk om zelf af en toe met een klas het bos in te gaan. Op deze manier blijft men op de hoogte. Het zou jammer zijn als dit niet meer zou kunnen.

Vrijwilligers

De vrijwilligers zullen voornamelijk tijd als middel inzetten voor NatuurWijs. De geïnterviewden vinden het lastig om nu aan te geven hoeveel tijd ze in NatuurWijs kunnen steken. Het moet te combineren zijn met hun werk en andere natuureducatieprogramma's die ze geven. Maar ze willen graag minimaal twee klassen begeleiden en denken dat dat haalbaar is: “Je moet het ook niet te weinig geven, want dan zakt het weg”. In de regio Breda waar deze vrijwilligers NatuurWijs geven, zijn ook ZZP-ers die NatuurWijs aanbieden. De vrijwilligers geven aan dat als NatuurWijs in de toekomst op vrijwillige basis gegeven zal worden, er mensen (ZZP-ers) weg kunnen vallen. “Eén à twee scholen kan je eventueel gratis doen, maar als je betaald wordt ben je eerder bereid om meer klassen te doen”. Een financiële bijdrage van scholen zien ze als een mogelijkheid.

SNP, IVN en NME-coördinatoren van Nationale Parken

Het IVN wil nagaan hoe de samenwerking met leerkrachten verbeterd kan worden om beter aan te sluiten bij de vraag vanuit scholen. Die aansluiting is nu misschien minder goed en dit kan een mogelijke oorzaak zijn van een daling in het aantal rondgeleide scholen per jaar. Nu worden NME-programma's nog vaak apart van lesprogramma's ontwikkeld. Bij NatuurWijs wordt veel aandacht besteed aan overleg met de docent.

Beide NME-coördinatoren gaven aan dat het onzeker is wat de middelen in de toekomst zullen zijn. Ook wordt het Nationaal Parkenbeleid gedecentraliseerd en wordt dat ondergebracht bij de provincies. Dit zal een effect hebben op de geldstromen. Op dit moment gaan de meeste Nationale Parken Woordvoerders van de Natuur invoeren. Er zijn daardoor geen middelen qua financiën en tijd (door vrijwilligers) om een ander intensief programma als NatuurWijs in te voeren.

Tabel 4.2. Organisatie en middelen van de verschillende partijen. De zwarte plusjes (wel betrokken) en minnen (niet betrokken) geven de visie weer van de organiserende partijen (NatuurCollege en Staatsbosbeheer) in de huidige opzet en de mogelijk toekomstige opzet.

		NatuurCollege	Staatsbosbeheer	Boswachters	Vrijwilligers*	IVN	Nationale Parken	Scholen
Nu	Uitvoerend	-	-	++	-	-	-	-
	Organisatie en planning	+	-	++	-	-	-	+
	Coaching en training	++	+	-	-	-	-	-
	Beleid en strategie	++	++	-	-	-	-	-
	Middelen	+	++	-	-	-	-	-
Toekomst	Uitvoerend	-	-	-	++	-	-	-
	Organisatie en planning	+	-	-	+	++	+	+
	Coaching en training	+	-	++	-	-	-	-
	Beleid en strategie	++	+	-	-	-	+	-
	Middelen	++	+	-	-	+	+	?

*De vrijwilligers die nu ingezet worden bij de uitvoering van NatuurWijs zijn onderdeel van een pilot, in principe worden er nu nog geen vrijwilligers ingezet.

4.4 Conclusies

In deze paragraaf staan de conclusies van Hoofdstuk 4: in hoeverre is het haalbaar NatuurWijs op te schalen naar Nationale Parken volgens de betrokken partijen en wat is de positie van NatuurWijs in het aanbod van natuurbelevingsprogramma's.

In hoeverre achten betrokken partijen het haalbaar NatuurWijs uit te breiden naar Nationale Parken?

De geïnterviewde betrokkenen verschillen van mening over de haalbaarheid van uitbreiding van NatuurWijs naar Nationale Parken. Staatsbosbeheer en NatuurCollege staan hier positief tegenover, omdat zij denken dat het verspreidingsgebied van NatuurWijs groter wordt. Staatsbosbeheer denkt ook dat de naamsbekendheid van Nationale Parken door de inzet van NatuurWijs vergroot kan worden. Het IVN voorziet bij uitbreiding van NatuurWijs in Nationale Parken concurrentie met andere programma's, zoals met het programma Woordvoerders van de Natuur. Hierdoor wordt het lastiger om subsidie te vinden. De basisscholen en boswachters staan neutraal tegenover uitbreiding: het maakt volgens hen niet uit waar NatuurWijs gehouden wordt. Veel belangrijker is het bereiken van scholen en enthousiaste leiding.

De financiële situatie voor NatuurWijs 2012 is nog onzeker. Het NatuurCollege is bezig met de oprichting van een Stichting NatuurWijs. De potentiële deelnemers aan deze stichting (NatuurCollege, Staatsbosbeheer, sponsors) zijn momenteel bezig met de financiële invulling. Wat betreft organisatie en middelen die andere betrokkenen kunnen leveren, lijkt de toekomst onzeker. Gezien de bezuinigen zullen boswachters zeker niet meer tijd in NatuurWijs kunnen steken, hoewel de geïnterviewde boswachters aangeven dit wel te willen. Ook het budget voor scholen zal naar verwachting beperkt blijven.

Wat is de positie van NatuurWijs ten opzichte van andere grote buitenprogramma's?

NatuurWijs onderscheidt zich voornamelijk van andere NME-programma's (Bewaarde Land, Natuursprong, Van Luchtkasteel tot Dassenburcht, Woordvoerders van de Natuur) door het aanbieden van drie buitendagen en de concept-contextbenadering. Het doel van het programma NatuurWijs is minder uniek. Ook andere programma's (Woordvoerders, Bewaarde Land en Luchtkasteel) hebben als doel kinderen de natuur te laten beleven, kennis op te laten doen over de natuur en verbondenheid met de natuur te laten ervaren.

Het NatuurCollege en Staatsbosbeheer noemen verder de flexibiliteit in het programma en het samenstellen van het programma in samenwerking met basisscholen als uniek kenmerk van NatuurWijs. Deze kenmerken kunnen zowel een sterkte als een zwakte vormen. Flexibiliteit vraagt eigen inbreng, terwijl vrijwilligers misschien meer gebaat zijn bij een duidelijke structuur. Het inpassen van NatuurWijs in het lesprogramma is positief, maar kost ook meer tijd van leerkrachten. Het IVN en de NME-coördinatoren zien minder onderscheid tussen NatuurWijs en de al bestaande programma's, zoals Woordvoerders van de Natuur.

Welke NME-programma's voor scholen bieden Nationale Parken momenteel aan; in hoeverre voldoen zij hiermee aan het basispakket en of in relatie tot de vraag van scholen?

Alle Nationale Parken in dit onderzoek voldoen momenteel aan de eis uit het Basispakket Voorlichting en Educatie van het SNP om een buitenprogramma aan te bieden voor lokale basisscholen. Hoe dat buitenprogramma eruit moet zien wordt niet nader gedefinieerd. Het aanbod aan educatieve programma's verschilt dan ook per park en is zeer divers. Wat opvalt is dat er nauwelijks meerdaagse programma's zijn. Deze worden momenteel alleen aangeboden in de Nationale Parken De Utrechtse Heuvelrug en in De Loonse en Drunense duinen. Uit de deelname aan meerdaagse programma's blijkt dat bij scholen ook behoefte is aan programma's die langer dan 1 tot 2 uur duren. Op dit moment kunnen de Nationale Parken nauwelijks voldoen aan die vraag, omdat ze nauwelijks dergelijke programma's hebben en omdat menskracht ontbreekt om dergelijke programma's op te zetten.

Zou toevoeging van NatuurWijs aan het bestaande aanbod van Nationale Parken meerwaarde kunnen hebben in relatie tot het basispakket?

NatuurWijs kan een meerwaarde hebben in het aanbod van natuurbelevingsprogramma's in Nationale Parken, omdat er momenteel nauwelijks meerdaagse buitenprogramma's in de Parken worden aangeboden. Het programma Woordvoerders van de Natuur, dat veel Parken aan willen gaan bieden, is heel anders van opzet en voorziet slechts in één bezoek aan een natuurgebied. Toch denken verschillende NME-coördinatoren dat Woordvoerders een alternatief is voor NatuurWijs. Dit roept de vraag op of de inhoud van het programma voldoende bekend is bij de Nationale Parken.

Omdat in het Basispakket geen specifieke eisen aan het soort educatie worden gesteld, bepaalt bijna ieder park nu zelf de opzet en inhoud van NME-programma's. Dit kost veel tijd en energie, omdat ieder voor zich het wiel uit moet vinden. Uit de interviews blijkt dat er ook behoefte is aan een kant-en-klaar programma dat alleen nog maar hoeft te worden uitgevoerd. Hier ligt ook een kans voor NatuurWijs.

Wat verwacht NatuurWijs aan inspanningen van Nationale Parken en in hoeverre willen/kunnen de Parken daaraan voldoen, nu of op de langere termijn?

NatuurWijs verwacht gebruik te kunnen maken van de organisatie- en vrijwilligersstructuur die bij de Nationale Parken aanwezig is om natuureducatieprogramma's voor scholen uit te voeren. Scholen en vrijwilligers voor NatuurWijs kunnen dan gemakkelijker benaderd worden. Het betekent voor de Parken een extra inspanning en het kan ook een negatief effect hebben op het aantal vrijwilligers. Vrijwilligers die nu een NME-programma uitvoeren van een Nationaal Park kunnen dan switchen naar NatuurWijs. Hierdoor zal het Nationale Park weer nieuwe vrijwilligers moeten zoeken voor bestaande programma's. Bovendien geven de Parken aan dat ze een tekort hebben aan tijd en financiën om een intensief programma als NatuurWijs aan te bieden en dat die middelen ook in de toekomst onzeker zijn.

In Hoofdstuk 5 'Beschouwing en reflectie' bekijken we de conclusies van Hoofdstuk 3 en Hoofdstuk 4 in samenhang om na te gaan of NatuurWijs opgeschaald kan worden naar Nationale Parken en de rol van vrijwilligers daarbij.

5 Beschouwing en reflectie

Na een pilotfase is NatuurWijs in 2009 als driejarig programma van start gegaan. In deze periode zijn ca. 60 NatuurWijsguiden opgeleid. Onder hun begeleiding trekken op jaarbasis inmiddels meer dan 1500 kinderen de natuur in. Eind 2011 loopt de financiering voor het programma NatuurWijs af. Op verzoek van het NatuurCollege heeft de Wetenschapswinkel van Wageningen UR de haalbaarheid van twee mogelijke ontwikkelingsrichtingen verkend: uitrol van het programma naar Nationale Parken, en de inzet van vrijwilligers als gids ter vervanging van boswachters. De bevindingen en conclusies van deze twee deelstudies zijn eerder in deze rapportage verwoord. Beide deelstudies sluiten af met de beantwoording van de -aan de deelstudies gerelateerde- onderzoeksvragen. Dit hoofdstuk gaat in op de hoofdvraag van het onderzoek: de wenselijkheid en haalbaarheid van de twee mogelijke ontwikkelingsrichtingen.

5.1 Haalbaarheid van uitrol naar Nationale Parken

Op dit moment zijn er circa 20 locaties in Nederland waar NatuurWijs wordt aangeboden. De wijze waarop ruimtelijke spreiding tot op heden gerealiseerd is, heeft een willekeurig karakter: de locaties hangen voornamelijk samen met het beheersgebied van de boswachter die zich aanmeldt om NatuurWijs te begeleiden. Vanuit NatuurWijs bezien is de opschaling naar Nationale Parken op het eerste gezicht een logische volgende stap. Door aansluiting te zoeken bij de Nationale Parken hoopt NatuurWijs zich meer als één geheel te kunnen profileren. Vooral met het oog op het aantrekken van fondsen en sponsors lijkt dit cruciaal voor een gezonde financiële basis. Omdat NatuurWijs nog niet op locaties in of nabij de Nationale Parken wordt aangeboden, zou uitbreiding naar de Parken ook betekenen dat meer basisscholen bereikt worden. Overigens moet hierbij wel de kanttekening gemaakt worden dat de Nationale Parken over het algemeen in rurale delen van Nederland liggen.

ADVIES 1: Met het oog op de doelstelling van NatuurWijs om een bijdrage te leveren aan een duurzame samenleving zou er ook of juist meer aandacht moeten zijn voor uitbreiding van locaties in een meer stedelijke context. Hier wonen immers de kinderen die het meest vervreemd zijn van de natuur, simpelweg omdat zij in hun dagelijkse leefomgeving niet de mogelijkheid hebben om spontaan in contact te komen met de natuur.

Voor de haalbaarheidsverkenning is bekeken of NatuurWijs voor Nationale Parken meerwaarde kan hebben. In eerste instantie is de positie van NatuurWijs binnen het bestaande aanbod in Nationale Parken bepaald. Een systematische vergelijking van NatuurWijs met andere natuurbelevingsprogramma's leert dat de uitgangspunten van NatuurWijs niet uniek zijn: ook andere programma's hanteren de hoofd-hart-handen-benadering, kennen een meerdaagse opzet, zetten boswachters in, en ook de concept-contextbenadering is niet exclusief voorbehouden aan NatuurWijs. De kracht van NatuurWijs zit hem met name in de combinatie van deze uitgangspunten. Doordat kinderen (drie keer) een volledige buitendag meemaken, kunnen alle dimensies van de hoofd-hart-handen-visie tot hun recht komen. Ook bij kortere bezoeken dan een volledige buitendag zal er over het algemeen gelegenheid zijn om activiteiten met een cognitieve en affectieve component te doen. De H3-visie op leren wordt echter pas effectief wanneer ook de fysieke component (handen) aan bod komt, op een zodanige manier dat kinderen de kennis en bewustwording (hoofd) en de betrokkenheid, motivatie, bezieling (hart) die aangewakkerd zijn concreet kunnen maken. Een aansprekende maar tijdrovende manier voor kinderen om aan de slag te gaan is het doen van activiteiten *met* de natuur in plaats van enkel *in* de natuur (natuur als decor). Een goed voorbeeld is het uitvoeren van beheerswerk. NatuurWijs biedt met de buitendag die ruimte. De mogelijkheid van een dergelijke invulling sluit ook aan bij de concept-contextbenadering, waarin binnen NatuurWijs veelal de boswachterij als beroepscontext centraal staat. De concept-contextbenadering in combinatie met de 3*3-cyclus bewerkstelligt dat opgedane inzichten, ervaringen en vaardigheden beter beklijven; met het oog op het willen bijdragen aan een duurzame samenleving is dit een belangrijk

aspect. De continuïteit op kindniveau zou binnen NatuurWijs nog verder verstevigd kunnen worden. Weliswaar overstijgt het NatuurWijs-programma met de opbouw volgens de 3*3-cyclus het niveau van NME-aanbod met een incidenteel karakter. Echter, in vergelijking tot sommige andere programma's mist NatuurWijs op dit moment inbedding van het programma in verschillende fasen gedurende de schoolloopbaan van een leerling: onderbouw, middenbouw, bovenbouw.

ADVIES 2: Verstevig de continuïteit van NatuurWijs door overschakeling naar een 3*3*3-cyclus, waarbij de laatste 3 slaat op drie contactmomenten gedurende de schoolloopbaan. Dit lijkt een kleine stap, aangezien het voorbeeldmateriaal voor alle groepen reeds ontwikkeld is, maar vraagt om erkenning door de school en veelal ook een grotere tijdsinspanning van de boswachter: in plaats van één leerjaar moet hij drie leerjaren begeleiden.

In een volgende stap is het educatiebeleid van Nationale Parken onder de loep genomen. Gebleken is dat het Samenwerkingsverband Nationale Parken voor de Parken de kaders bepaalt. Deze zijn beschreven in een Meerjarenplan, dat nader uitgewerkt is in een Basis- en Pluspakket Voorlichting en Educatie. Op grond hiervan heeft elk Nationaal Park de verplichting om een buitenprogramma voor lokale basisscholen aan te bieden. De individuele Parken zijn autonoom in de invulling van het programma. In de praktijk betekent dit dat ieder park zijn eigen lijnen omtrent NME moet ontwikkelen. Resultaat hiervan is dat het aanbod van de Parken onderling nauwelijks overlap vertoont. Programma's met een opzet vergelijkbaar met het gedachtegoed van NatuurWijs lijken de Nationale Parken niet of nauwelijks te kennen; veelal is de hoofd-hart-handen-visie op leren herkenbaar in de programma's, bijvoorbeeld door de nadruk op beleving en het uitvoeren van opdrachten, maar groot verschil met NatuurWijs is dat de programma's veelal niet langer dan 1 tot 2 uur duren, en lang niet altijd is een doorlopende leerlijn herkenbaar. Ook valt op dat de andere wat grotere programma's nog nauwelijks hun weg hebben weten te vinden naar de Parken. Uitzondering vormen NP De Utrechtse Heuvelrug met het programma van Luchtkasteel tot Dassenburcht en NP De Loonse en Drunense Duinen met het Bewaarde Land. Kortom, dit overziend lijkt NatuurWijs een meerwaarde te hebben ten opzichte van het huidige aanbod van Nationale Parken. Voor de Nationale Parken kan de concept-contextbenadering interessant zijn: doordat wel het gedachtegoed onderbouwd is, maar de concrete programma-invulling maatwerk blijft, is het concept van NatuurWijs toepasbaar binnen vrijwel alle landschapstypen en daarmee binnen vrijwel alle Parken. Overigens is het daarbij wel van belang dat op één of andere manier de kwaliteit van het programma wordt gewaarborgd. Hoe concretiseer je de concept-contextbenadering in je programma en hoe evalueer je dat kinderen ook leren wat met het programma wordt beoogd? Hier dient aandacht voor te zijn bijvoorbeeld in de vorm van een systematische evaluatie.

ADVIES 3: Zorg voor een systematische evaluatie van de (kennis)doelen in samenhang met de gekozen werkwijze. Van belang is het dat de voorziene samenhang tussen doelen en de gekozen werkwijze (concept-contextbenadering, en ook de hoofd-hart-handen-visie, de 3*3-benadering én de daarop aansluitende activiteiten) om deze doelen te realiseren helder is uiteengezet in een evaluatief raamwerk, om ook daadwerkelijk systematisch te kunnen beoordelen in hoeverre de gekozen werkwijze bijdraagt aan het realiseren van (kennis)doelen. Heb in relatie tot de evaluatie van kennisdoelen oog voor mogelijke verschillen tussen groepen kinderen bij aanvang. Wellicht is differentiatie nodig, of in ieder geval inzicht in het niveau van kennis, betrokkenheid en waardering van een kind voor natuur, om de bijdrage van NatuurWijs op waarde te kunnen schatten. Concretiseer de systematische insteek door de evaluatie bij voorkeur op te zetten als een vast didactisch programma-onderdeel, dat voor boswachters (en in de toekomst mogelijk ook voor vrijwilligers, zie verderop) als belangrijk instrument ingezet wordt om de kwaliteit te borgen.

Uit een telefonische inventarisatie omtrent interesse onder Parken is gebleken dat maar liefst twaalf Parken recentelijk ervoor hebben gekozen de samenwerking aan te gaan met een ander programma, namelijk Woordvoerders van de Natuur. Veel Parken geven om die reden te kennen dat zij op dit moment niet open staan voor uitbreiding van het aanbod van natuurbelevingsprogramma's met NatuurWijs. Hiermee lijkt het op korte termijn niet reëel om te streven naar een

traject richting Nationale Parken. Voor de iets langere termijn zien we wel mogelijkheden vanwege het onderscheidend vermogen van NatuurWijs.

ADVIES 4: Voor de iets langere termijn, zeg twee à drie jaar, loont het de moeite om de mogelijkheden van inbedding binnen Nationale Parken opnieuw te overzien. Temeer ook omdat Woordvoerders van de Natuur niet de onderscheidende tijdsduur van drie buitendagen kent, die maakt dat de hoofd-hart-handen-visie goed tot zijn recht kan komen. NatuurWijs behoudt dus ook met opname van Woordvoerders het vermogen om zich binnen de Parken te profileren als een programma dat inspeelt op behoeften van scholen die de voorkeur geven aan een diepgaander programma boven een programma van een dagdeel.

5.2 Haalbaarheid van vervanging boswachters door vrijwilligers

Met het oog op de huidige bezuinigingen op natuureducatie en natuurbeheer en de onzekere situatie binnen Staatsbosbeheer oriënteert het NatuurCollege zich op de mogelijkheden om vrijwilligers als gids in te zetten in plaats van professionele boswachters. Ervan uitgaande dat dit het toekomstbeeld is van NatuurWijs om te kunnen voortbestaan, is met het oog op haalbaarheid gekeken naar de consequenties die overschakeling op vrijwilligers kan hebben voor NatuurWijs.

Het NatuurCollege heeft aangegeven enkel vrijwilligers in te willen zetten die de IVN-natuurgidsencursus hebben gevolgd. Dit is een intensieve tweejarige cursus en het NatuurCollege hoopt met deze instapeis te bewerkstelligen dat de vrijwilligers qua kennis het niveau van de groen-professional bereiken. Ook de concept-contextbenadering past in de ogen van het NatuurCollege op vrijwilligers. Immers, aangenomen mag worden dat vrijwilligers die geïnteresseerd zijn een meer dan gemiddelde passie voor natuur hebben. Binnen het gedachtegoed van NatuurWijs speelt de persoon, de passie of het werk van de NatuurWijsgids een centrale rol. Hij is als het ware de brug tussen leerlingen en de natuur. Naast passie is het ook van belang dat vrijwilligers intrinsiek gemotiveerd zijn om voor langere tijd de boodschap van NatuurWijs uit te dragen.

ADVIES 5: Geef aandacht aan het selectieproces van vrijwilligers. Aan de instapeis van een tweejarige basis cursus moet worden vastgehouden, om het kennisniveau dat hoort bij een (vrijwillige) groenprofessional te kunnen garanderen. Daarnaast is het van belang om na te gaan welke motieven vrijwilligers hebben. Vrijwilligers met normatieve motieven zullen waarschijnlijk beter passen bij de filosofie van een duurzame samenleving die NatuurWijs voor ogen staat dan sommige andere motiefgroepen. Selectiecriteria die oog hebben voor motieven en daarmee samenhangende verwachtingen moeten ertoe leiden dat de hoge uitvalpercentages van nieuw-opgeleide gidsen (zie Hoofdstuk 2) worden teruggedrongen.

Op grond van literatuurstudie en gesprekken met betrokkenen zijn wij van mening dat er verschillende haken en ogen zitten aan de opzet met vrijwilligers als NatuurWijsgids. In algemene zin vraagt de overschakeling naar vrijwilligers om een andere werkwijze binnen de organisatie, waarbij waardering en beloning moeten aansluiten op de motivatie van de individuele vrijwilliger. Het realiseren van een *person-situation fit* is een voorwaarde voor commitment van de vrijwilliger en continuïteit voor de organisatie (zie Advies 4 en Hoofdstuk 3).

Het vervolg gaat in op het effect van een overstap naar vrijwilligers op de kwaliteit van NatuurWijs: in hoeverre blijft het oorspronkelijke gedachtegoed van NatuurWijs overeind? We gaan eerst in op de effecten, en schetsen daarna in de vorm van adviezen kansen om hierop in te anticiperen.

Eén van de belangrijkste voorziene effecten is het verdwijnen van de beroepscontext van de boswachterij. Voor kinderen is de boswachter veelal synoniem met een stuk natuurgebied. Met zijn groene kleding met logo van de terreinbeherende instantie heeft hij een zekere uitstraling en status. Waar boswachters hun *beroepspraktijk* als context aanhouden, moet voor vrijwilligers

een eigen context worden gevonden. Het ligt het voor de hand dat vrijwilligers zich eerder richten op *leefwereldpraktijken* verbonden aan natuur. De vrijwilligers maken deel uit van diverse leefwereldpraktijken, zoals die van natuurliefhebber, natuurgids, recreant, natuurbeschermer. Hoewel ook kinderen deel uit maken van deze leefwereldpraktijken (voor natuurbeschermer, denk aan lidmaatschap Wereld Natuur Fonds of dierenbescherming), is het aannemelijk dat ze an sich minder aansprekend zijn dan het beroep van boswachter. Dit vergt van vrijwilligers dat ze nog meer dan boswachters een goed uitgewerkte didactische strategie moeten hanteren om kinderen te boeien. Een andere optie is dat de vrijwilliger zijn eigen beroepscontext kiest. Op het moment echter dat de beroepscontext geen logische relatie kent met de natuur, bestaat ook het gevaar dat de concept-contextbenadering minder overtuigend overkomt. Kortom, het is aannemelijk dat met de overstap naar vrijwilligers de concept-contextbenadering zwakker zal worden, wanneer er niet voldoende aandacht is voor het leren hanteren van de concept-contextbenadering als didactische strategie.

ADVIES 6: Wil het NatuurCollege zich aan de concept-contextbenadering vasthouden, dan is het belangrijk dat het NatuurCollege in trainingen veel aandacht geeft naar het gezamenlijk zoeken van een context waar de vrijwilliger zich prettig bij voelt en die de vrijwilliger een stevige houvast biedt als rode draad voor de verdere invulling van het NatuurWijs-programma.

Een tweede effect dat aandacht verdient in relatie tot de concept-contextbenadering is dat deze vraagt om veel eigen inbreng en flexibiliteit van de NatuurWijsgids. Van een boswachter mag je verwachten dat hij hier mee om weet te gaan, van een vrijwilliger is het niet vanzelfsprekend dat hij deze kwaliteiten met zich meebrengt. Dat heeft te maken met natuurkennis en didactische vaardigheden, maar wordt ook grotendeels ingegeven door de ervaring die de NatuurWijsgids heeft op het vlak van NME gericht op schoolklassen. Een gids die al vele jaren diverse NME-programma's heeft begeleid, heeft een veel breder aanbod van activiteiten om uit te putten voor de samenstelling op maat van het NatuurWijsprogramma. Bovendien weet hij welke activiteiten aanslaan bij welke groepssamenstellingen, en weet hij wat voor reacties hij kan verwachten en hoe daar op in te spelen. Waar moeten vrijwilligers hun inspiratie vandaan halen?

Het is belangrijk dat het NatuurCollege op deze vraag inspeelt. Dat kan door aanvullende instap-eisen te formuleren voor te werven vrijwilligers, zoals ervaring met het begeleiden van schoolkinderen binnen andere NME-programma's, of door van vrijwilligers te verlangen dat zij minstens twee klassen per jaar begeleiden om de benodigde balans te kunnen vinden tussen routine en maatwerk. Met het oog op de situatie van de afgelopen drie jaar, waarbij het beperkte aantal NatuurWijsgidsen de bottleneck vormde bij de verdere groei van NatuurWijs, ligt het meer voor de hand om op een andere wijze de kwaliteit van het programma te waarborgen: via het definiëren van een meer vastomlijnd programma.

ADVIES 7: Kies voor een meer vastomlijnd programma. Door succesvol gebleken activiteiten, zoals de stilteoefening, als vaste onderdelen te benoemen, wordt aan de kloof tussen boswachters en vrijwilligers tegemoet gekomen. Belangrijk daarbij is dat tijdens de training en ook in draaiboeken aandacht wordt gegeven aan de wijze van inpassing van deze activiteiten binnen de filosofie van NatuurWijs, zodat de activiteiten de door anderen gehanteerde algemene benadering als NME-activiteit overstijgen.

Ook op de hoofd-hart-handen-visie lijkt de inzet van vrijwilligers een effect te hebben. Alleen al door de mindere praktijkervaring heeft de vrijwilliger een achterstand wat betreft hoofd en hart. In praktische c.q. organisatorische zin geldt de achterstand ook voor de fysieke component, en wel doordat er altijd een zekere afhankelijkheid zal bestaan van vrijwilliger tot boswachter. Om bijvoorbeeld van de paden af te mogen gaan moet de vrijwilliger toestemming hebben van de boswachter. Een reëel gevaar is dat voorts –wanneer beheerswerk als fysieke activiteit past binnen de context van de vrijwilliger- de afhankelijkheid van de boswachters al snel zal leiden tot een minder aansprekende invulling van de fysieke component. De invulling met beheerswerk vraagt immers voor iedere buitendag opnieuw om intensief overleg met de boswachter, over mogelijkheden van

een bepaalde locatie én het kunnen beschikken over materialen/gereedschappen, waardoor een meer eenvoudige invulling voor de vrijwilliger al snel voor de hand ligt.

ADVIES 8: Het is van wezenlijk belang dat het NatuurCollege bij een overstap op vrijwilligers – weliswaar op een minder intensief niveau – boswachters betrokken houdt bij NatuurWijs, bijvoorbeeld als coach van de vrijwilliger. Cruciaal lijkt daarbij dat de boswachter die aan een vrijwilliger gekoppeld wordt, actief is in het natuurgebied waar de vrijwilliger wordt ingezet als NatuurWijsgid. Dit kan betekenen dat ook andere dan de nu betrokken boswachters ingeschakeld moeten worden. Met het oog hierop en op uitval van opgeleide boswachters (zie ook Hoofdstuk 2) blijft het ook in de toekomst noodzakelijk om boswachters het trainingsprogramma te laten volgen. Hiervoor moeten middelen gereserveerd worden; één boswachter per trainingsgroep moet daarbij gezien worden als minimumstreven.

Het voorgaande overziend, bestaat met de overstap van boswachters naar vrijwilligers een reëel gevaar dat NatuurWijs verder van haar oorspronkelijke filosofie (hoofd-hart-handen-visie op leren, concept-contextbenadering, drie hele buitendagen) af komt te staan, en daarmee aan kracht inboet.

ADVIES 9: De vraag waar het NatuurCollege zich over zal moeten beraden is tot op welke hoogte zij in wil boeten op haar oorspronkelijke filosofie bij een overstap naar vrijwilligers. Is het voldoende dat kinderen in de natuur komen, of ligt het ambitieniveau voor NatuurWijs hoger?

Foto: NatuurWijs, Geertemarie de Gelder.

Literatuur

Bakker, H.C.M. de, C.S.A. van Koppen & J. Vader (2007). *Het groene hart van burgers; Het maatschappelijk draagvlak voor natuur en natuurbeleid*. WOt-rapport 47. Wageningen: WOT Natuur & Milieu, Wageningen UR.

Broek, B. van den, C. Buitenwerf, F. van Noppen, J. Penninkhof en S. de Groot (2011). *Een verkenning naar de haalbaarheid van de uitbreiding van NatuurWijs naar Nationale Parken en de rol van vrijwilligers hierin*. Wageningen: Wageningen University.

CBS, PBL, Wageningen UR (2010). *Nationale Parken* (indicator 1314, versie 07, 25 maart 2010). www.compendiumvoordeleefomgeving.nl. CBS, Den Haag; Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag/Bilthoven en Wageningen UR, Wageningen.

CVBO (2011) op: <http://nibi.nl/nibidvd/Pagina's/Het%20nieuwe%20examenprogramma/Concept-context/Concepten%20in%20contexten.html> (september 2011)

Elst, A. van, M. Verveijzer & B. Wijnhoven (2009). *Natuuronderwijsmethoden; Een overzicht*. Amsterdams Natuur & Milieu educatie Centrum, Amsterdam.

NatuurCollege (2011). *Visiestuk bij uitnodiging toekomstdag*. Natuurcollege,

NatuurCollege (in prep.). *Eindrapportage voor de Regeling Draagvlak Natuur*. NatuurCollege,

Projectgroep NatuurWijs (2011). *NatuurWijs, handleiding voor NatuurWijzers*. Herziene versie 2011.

SNP (2011). *Strategisch Meerjarenplan 2011-2014*. Samenwerkingsverband Nationale Parken, Den Haag.

Vos, A. (2010). *IVN/SNP Basis- en pluspakket Communicatie en Educatie Nationale Parken 2011-2015*. Heiloo: IVN Nederland.

Vreke, J., J.L.M. Donders, B.H.M. Elands, C.M. Goossen, F. Langers, R. de Niet & S. de Vries (2007). *Natuur en landschap voor mensen*. Achtergronddocument bij Natuurbalans 2007. WOt-werkdocument 80. Wageningen: WOT Natuur & Milieu, Wageningen UR.

Vreke, J., F. Langers & A.E. van den Berg (2011). *Witte vlekken in het bereik van NME? Raamwerk voor het meten van het gebruik en de effecten van NME in het primair onderwijs*. Alterra-rapport 2118. Wageningen: Alterra Wageningen UR.

Aangehaalde literatuur uit Van de Broek et al. (2011)

Bakker, H.C.M. de, C.S.A. van Koppen & J. Vader (2007). *Het groene hart van burgers; Het maatschappelijk draagvlak voor natuur en natuurbeleid*. WOt-rapport 47. Wageningen: WOT Natuur & Milieu, Wageningen UR.

Bekkers, R. (2002). *Secularisering en veranderende motieven voor vrijwilligerswerk*. In: Buijs, G.J. & Van der Ploeg, T.J. *Pro Deo: Geïnspireerd blijven in vrijwilligerswerk*. Zoetermeer: Boekencentrum.

Boersma (2010) zie: <http://www.leraar24.nl/dossier/2122>.

Bosch, van den, A. & E.M. Boss (2009). *Motiveren is maatwerk; beloning en motivatie voor jonge vrijwilligers*, MOVISIE, Utrecht.

Bridges Karr, L. en A. van den Bosch (2008). *Ze zijn geweldig!? Maar waarom eigenlijk?* MOVISIE, Utrecht.

Clary, E., R. Ridge, A. Stukas, M. Snyder, J. Copeland, J. Haugen & P. Miene (1998). *Understanding and assessing the motivations of volunteers: A functional approach*. Journal of Personality and Social Psychology, 74(6): 1516-1531.

Cnaan, R.A. & F. Handy (2005). *Towards Understanding Episodic Volunteering*. Vrijwillige inzet onderzocht, vol. 2 (1): 28-35.

Dekker, P. (1999). *Vrijwilligerswerk vergeleken: Nederland in internationaal en historisch perspectief*. Sociaal en Cultureel Planbureau; Den Haag: Elsevier bedrijfsinformatie: 154 (3).

Desmidt, S & A. Heene (2005). *Strategie en organisatie van publieke organisaties*. Tiel: Lannoo.

Devilee, J. (2005). *Over het tekort aan vrijwilligers en de wijze van werving en ondersteuning, Vrijwilligersorganisaties onderzocht*. Werkdocument 116. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag.

Houten, M. van & A. Winsemius (2007). *Het kind en het badwater*. Vrijwillige inzet onderzocht: jaargang 4.

Hustinx, L. (1998). *Jongeren en hun vrijwillig engagement: Een nieuwe stijl van vrijwilligerswerk?* Tijdschrift voor Sociologie, 19(2), 111-147.

Hustinx, L. & Lammertyn, F. (2001). *Vrijwilligerswerk tussen vrijheid en onzekerheid; Uitdagingen voor een eigentijds vrijwilligersbeleid*. Oikos, Politiek, milieu, cultuur, 17 (2): 1-16.

Hustinx, L., L.C.P.M Meijs & E. ten Hoorn (2007). *Geleid vrijwilligerswerk, over het vrijwilligerspotentieel van de Nederlandse samenleving in 2015. (en nieuwe strategieën om het te bevorderen)* Leuven: Centrum voor Sociologisch Onderzoek

Leijenaar, M. & K. Niemöller (1999). *Motivatatie tot maatschappelijke participatie: kwalitatief of kwantitatief?* In Dekker, P. (2005) *Vrijwilligerswerk vergeleken: Nederland in internationaal en historisch perspectief*. Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag. Elsevier bedrijfsinformatie: 125-142.

Puffer, S. M. & J.R. Meindl (1992). *The Congruence of Motives and Incentives in a Voluntary Organization*. Journal of Organizational Behavior, 13 (4): 425-434.

Rehnborg, S. J., W.L. Bailey, M. Moore & C. Sinatra (2009). *Maximizing Volunteer Engagement: A Snapshot For Executive Directors*. RGK Center for Philanthropy & Community Service.

Vaart, I. van der (2010). *Motivaties voor vrijwilligerswerk; Wat maakt het verschil?* Afstudeerscriptie: Vraagstukken van Beleid en Organisatie. Universiteit Utrecht.

Vreke, J., J.L.M. Donders, B.H.M. Elands, C.M. Goossen, F. Langers, R. de Niet & S. de Vries (2007). *Natuur en landschap voor mensen; Achtergronddocument bij Natuurbalans 2007*. WOT-werkdocument 80. Wageningen: WOT Natuur & Milieu, Wageningen UR.

Vries, E. de (2008). *Vrijwilligerswerk in economisch perspectief; Een onderzoek naar de motivatie van vrijwilligers*. Afstudeerscriptie in de Managementwetenschappen, Open Universiteit Nederland.

Wetenschapswinkel

Wageningen UR, Wetenschapswinkel

Wageningen UR (University & Research centre) ondersteunt met de Wetenschapswinkel maatschappelijke organisaties als verenigingen, actiegroepen en belangenorganisaties. Deze kunnen bij ons terecht met onderzoeksvragen die een maatschappelijk doel dienen. Samen met studenten, onderzoekers en maatschappelijke groepen die hiervoor zelf de middelen niet hebben, maken wij inspirerende onderzoeksprojecten mogelijk.

Wageningen UR (University & Research centre), Wetenschapswinkel

Postbus 9101
6700 HB Wageningen
tel. (0317) 48 39 08
e-mail: wetenschapswinkel@wur.nl
www.wetenschapswinkel.wur.nl